१२

आगम्युषानवाहः

१*१० — १६

विशिष्टाद्वैत

ग्रभगवन्नमस्कारः

वैष्णवग्रंथापम्

५

२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

१ ॥श्रीमते रामानुजाय नमः॥ श्रीमान्वेंकटनाथार्यः कवितार्किककेसरी वेदांताचार्यवर्यो मे
श्रभ० सन्निधत्तां सदा हृदि जयत्याश्रितसंत्रासध्वंसनोदयः प्रभावान् सीतया देव्या परमव्योमभास्क ध्वांतवि२
रः प्रायः प्रपदने पुंसां पौनःपुन्यं निवारयन् हस्तः श्रीरंगभर्तुर्मामव्यादभयमुद्रितः नमस्ते
२४ कस्मैचन भवतु निष्किंचनजनस्वयंग्राहोद्दामसमधिकसमिंधानयत्रासेसुराधीशस्वैरक्षणकुपित
ब्रह्माद्युधवधूहृषट्नाइजांतप्रणामनपदांभोजरजसे परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृतां ध
र्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगेयुगे इत्युक्तप्रकारेण साधुपरित्राणाद्यर्थं परमपुरुषस्सर्वेश्वरः त्रे
तायुगे च कश्चिन्निपुणत्वेनावतीर्णो बभूव तस्मिन्काले श्रीवाल्मीकिर्भगवान् ब्रह्मपुत्राद्भगवतो ना
२५ रदान्महर्षेर्हरेरवतारवृत्तांतं संक्षेपेण श्रुत्वा मत्तुं दादेवनेब्रह्मन्प्रवृत्ते स्मरस्वती जिनादेवी नक्ष
भस्य चतुर्मुखस्य ब्रह्मणः प्रसादेन प्रादुर्भूत दिव्यसारस्वतो भूत्वा रहस्यं च प्रकाशं च यद्वृत्तं तस्य धी
मतः तत्सर्वं धर्मवीर्येण यथावत्संप्रपश्यती ति धर्मवीर्येण विकृतादि अह स्यातदवतारवृत्तांतं या
रणवामलकं पश्येति निरतन्नैव सम्यक्साक्षात्कृत्वा दप्रोडियाननं यो रयो मोहरजनीचरं विवेक
श्रीरजाले नन्नमत्त्रपातिको गिनामितिमुमुक्षुजनवर्गस्य परमोपकारकं तदवतारहस्य प्रकटी १

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

२ कर्त्ता स्वयंप्रभुरिति ब्रह्मलक्षणं सर्वजगत् कारणत्वं च जगत्सर्वं शरीरं ते इति सर्वशरीरत्वं च अहं ते हृदयं राम
श्रभ० जिह्वा ते देवी सरस्वतीति श्रोतप्रयोगानुसारिणा पुत्रपरेण हृदयशब्देन ब्रह्मणः कार्यत्वं च अन्यदेवतानां तद्विभू
त्येकदेशत्वं च शरण्यं शरणं च त्वामाहुर्दिव्या महर्षयः इति सर्वशरणत्वं च प्रजापतिवाक्यैः प्रकटीचकारयः
कश्चिदेकः पूर्वं ब्रह्माणं सृजतीति श्वेताश्वतरोपनिषत्प्रतीतमर्थं तत्र श्रीरामायणे चतुर्मुखो ब्रह्मा स्ववाक्यैः स्व
यमेवाह तथा समयस्ते महाबाहो स्वान् लोकान् परिरक्षितुं संक्षिप्य च पुरा लोकान् मायया स्वयमेव हि म
योद्धि० हार्णवे शयानोप्सु मां पूर्वमजीजनः इत्याभ्यपद्मे दिव्येऽर्कसंकाशे नाभ्यामुत्पाद्य मामपि प्राजापत्यं त्वया कर्म
सर्वं मयि निवेशितं सोहं सन्यस्तभारोयं त्वामुपासे जगत्पतिं रक्षां विधत्स्व भूतेषु मम तेजस्करो भवान् ततस्त्व
2 मपि दुर्धर्षस्तस्मात् भावात् सनातनात् रक्षार्थं सर्वभूतानां विष्णुत्वमुपजग्मिवान् अदित्यां वीर्यवान् पुत्रो
भ्रातॄणां हर्षवर्द्धनः समुत्पन्नेषु कार्येषु लोकस्यार्थाय कल्पसे सत्ववित्रास्यमानासु प्रजासु जगतोधुना
रावणस्य वधाकांक्षी मानुषेषु मनो दधाः इति दाशरथिं सर्वेश्वरं परमकारणत्वादिविशिष्टं स्वात्मानं तत्का
र्यत्वेन स्मारितं अनन्तदायन्नसन्नान्वितं च सर्वेश्वरं स्वेषु वंशेषु मत्स्यकूर्मादिष्विव स्वेच्छयांगीकृतावतारं राघवाय
ब्रह्मा विज्ञापयामास तत्स्य राघवस्य स्वकीयतेजोमयाप्राकृतदिव्यलोकाभिगमनसमये आगच्छ विष्णो भद्रं
ते दिष्ट्या प्राप्तोसि मानद भ्रातृभिः सह देवाभैः प्रविश स्वकां तनुं वैष्णवीं तां महातेजः तदाकाशं सनातनं । २

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रूपसर्वलोकोज्जीवनार्थं परमात्मस्वरूपयाथात्म्यवर्णितमस्मात् । इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् । बिभेत्यल्पश्रु
ताद्वेदो मामयं प्रतरिष्यतीति शास्त्रार्थमनुसंधाय तदुपबृंहणसाध्येष्वस्मिन्नेव स्वस्मिन्नेतेषामाविर्भूतेरूपान्विनस्ते
ष्वो वेदानामुपस्थितभयप्रशमनाय पुराणं वेदसम्मितमिति पद्योरूपेण वाग्विस्तारं चतुर्लक्षसहस्रं वै भवं श्रीमद्रामा
यणाख्यप्रबंधमुक्त्वा चिंतयामास केनोपायेन संप्रयुंजीयादिति प्रभुरिति कोन्वेतत्त्रं वंश्ममधिकृत्य लोके प्रचारयि
ष्यतीति संतन्यमानचिंतान्वितस्तस्मिन्नसमये कुशलवौ समागत्य पादसंग्रहणं कुर्वाणौ संतौ तेन मेधावि तो५
नौ हृष्टावेदेषु परिनिष्ठितौ । वेदोपबृंहणार्थाय तावग्राहयत प्रभुरिति तत्त्वचिंताधिकारोऽर्जिताभ्यां कुश
लवाभ्यामुपबृंहणरूपमितिहासमेवमेतत् प्रबंधं लोके प्रवर्तयामास प्रबंधावतारः प्रथमोऽधिकारः
अस्मिन्प्रबंधे क्रियमाणो यस्य वक्रविधवेदोपबृंहणस्य प्रधानत्वं निर्यातस्मशुपबृंहणं श्वेताश्वतराद्युपनिषत्स्वपि
धर्मात्सर्वेश्वरस्य परतत्त्वस्य निश्चयसमये सर्वेश्वरस्य समाप्तिनेनाभिन्ना विति तस्मादप्यधिका
विति च शंकनीयोऽसौ देवोत्तमः नोनावल्का विति प्रश्ने कृते सर्वेश्वरस्य पुत्रपौत्रौ स्वलक्षणौ पौत्रात् रुद्रात् सर्वेश्व
रत्वादधिक इति जृंभितं न रुद्रं नहेक्षाशैव विष्णुपराक्रमैः अधिकं मेनिरे विष्णुं देवाः सर्षिगणास्तदेति
परशुरामसंवादे न वाल्मीकिमहर्षिः सर्वेश्वराधिक्यं विग्रादौ च कारावरणवधानंतरं संभूयागतेषु सर्वेषु
देवेषु सर्वेश्वरं दाशरथिं चतुर्मुखादिसर्वदेवताविलक्षणं परब्रह्मसत्येति तत्त्वं प्रमाणहि लोकानामादि

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

३ परिग्रहं चकार पूर्वं तावत्कमलदेवताविहितउपत्यागावणवधार्थोपनिर्गमनं पश्चाद्भरताचरितचारणा
श्रीभ॰ गतेः प्रत्यागत्याभिषेकमवधार्य राज्यपरिपालनं च विकल्पत्वेन भरतस्य प्रपत्त्यनुष्ठानकालपर्यंतमफले ४२
त्विप्रमसिद्धेस्तस्यापि भरतस्य कैकयीकलहागतापयश्रो निरासायतदानीं परमफलप्रतिनिधिभूतस्त्री
पादुकाप्रदानेन सफलत्वमुक्त्वा तदनंतरं पूर्वं प्रतिज्ञातं देवताकार्यं सफलीकर्तुं श्रीपुष्पकविमा
नेन सानुगानां फलमूलैर्गोष्ठीयादौ स्वयमागतानां यज्ञलक्ष्माविर्भावाच तथैव तथामामनंतिक वयः करुणा
स्यर्द्धि मूर्तार्थज्ञानं क्रियाभजनलभ्यमलं मन्ये: एनेषु केन वरदो न्नको सलस्थाः पूर्वं सद्वंसम जन्नहिजंतवः २६
स्त्रामितिचोक्तरीत्या चराचरविभागनालोच्य याधिकारगंधरहितकीटद्रुमादिखिलजंतूनां विषय
3 वासमात्रमेवावलंबनं विधायोत्तरकरिष्यद्वनस्यापेक्षितत्वात् रक्षाविधिप्रकारातिलंघनं दोषमेत
वयंम वतारस्थानवद्विषयवासिनः स्मृतमहर्षिवाक्येलविरोधिनिरसनगद्धाकथनेन रक्षापेक्षा
वि३ विक्षार्थानसमयेपृथक्भूतरक्षो यित्रकारेण विधेयः स्मराभिमानगोचरा विषयासत्या चिरनन्यरतां ग३
प्रदर्शयोवस्थानमेवालमित्यार्थमर्थं दर्शयामास तथा व्याजोपराधमस्तकृपाणिग्रहास्त्राभिमंत्रितत
णानुगत्यार्दितं ब्रह्मास्त्रयखिलदेवाधिकस्यमूननतानवेच्छतोनसनतत्रगृहकारागारप्रविश्य मद्भक्षणदक्षमा ३

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सन्नाहाविम्भैतोज्वल्या विष्कारायरदशोपकरीोस्सह सन्नद्धोस्युपेत्यनस्योतथासिद्धांधर्वेयदाम्भ्रनतत्स्वी

तेहि लोकगतिं देवनत्वा केचन ज्ञानने ज्ञते माधंविज्ञात्वाक्षी तव पूर्वं परिग्रहं या मिष्ठमिमहातेजः तांतनु
प्रविशस्व यथाभिनिचोवाच इत्यवाल्मीकिर्ग्रेहा दीनामपि त्राररणं परमेकारणं परतत्त्वं प्रतिपादयन्तो वेदभागस्य
उपबृंहणं चकार इत्यभयप्रदानसारेन त्वोपबृंहणाधिकारो द्वितीयः एवं सर्वेशरणस्य परतत्त्वस्य वशीकर
णायोपयुक्तस्य सर्वाधिकारस्य परमहितरूपस्य शरणागतिधर्मस्य विधायकान्वेदभागान्वाल्मीकिर्महर्षि
रेतत्सर्वं धोपक्रमादिभिरुपबृंहयतिस्म तेषु श्रावनारारंभ समये पि चक्रवर्तिनो ध्वरे स्वस्वहविर्भागग्रहणा
र्थं संभूयागतास्तु देवजातिषु रक्षोपेक्षानिताः सुगतस्मिन्नन्तरे विष्णुरुपययौ महाद्युतिः शंखचक्रगदापा
णिः पीतवासा जगत्पतिरिति सर्वेशो मीमे ब्रूमोबकाशमालोकारक्षणं नागतानइति देवजातयः शरणा २०
ति चक्रुरित्युवाच त्रिशंकुमुनशेशार्त्ते शिष्टानेषु विश्वामित्रादिव्यापार विशेषानुदीप्येश्चरणागतरक्षणं
परमधर्म इति समर्थकाकस्मिकवि प्रयाशरणागतिः कस्माविनाभ्यां स्थितेति प्रकाशयतिस्म समित्राने
दवर्द्धनः सम्यगनुश्वरणो गाढं निपीड्य रघुनन्दनः सीतामुवाचातियशा राघवंच महाव्रतमित्युपायपरिग्र
हे कृत्यैतत्कृतत्वेन कुरुष्व मामनाचारे वेधर्मे नेह विद्यते कृतार्थोहं भविष्यामि तव चार्थः प्रकल्पते भवा
रि२ ल्लमहवैदेह्या गिरिसानुषुरंस्यते अहं सर्वं करिष्यामि जाग्रतः स्वपतश्चते इतिरामसीतयोस्तह स्थितयो
स्सतोस्सव यकैंकर्यं कांक्षमपेक्षितवानितुक्तत्वेनतु यायोवेपपरवाक्य इयह्यपशरणागतिमेव विशेषो

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

४ ण्णार्थमेकाकिनि रमेनैनास्त्वं निवृत्तमामाम् परस्परामंप्रति प्रथुक्रमस्त्वं तस्मिन्नात्रावेदं स्वपुत्राये कानि दृत्ते
अ०भं० मन्यमंतन्नमनोभिन विरोधिमंक्रान्तेषु प्रपुजे ममदुःप्रमुपात मस्यं तस्मिन्नात्तु नापेशरणागतेमतिद्विष
त्सरत्माश्रितानानापापक्रमप्रवेशापिनत्वरीत्मा ममुद्भविरोधिषुपात्मस्वमुरेषु प्रपुजे काकंप्रमस्तुप्रयोगेक्त
नेगतंतरमूनमतां विनायत्किं चिन्तुगुणलेशानधिष्ठानभूते काकेशरणागते ममसमधापारकारणे अभि
संधिविरामाभावेमनुक्रनकोऽस्मिकोऽनकुर्वाऽस्मत्करोत्माऽऽत्र: परंक्रतेनान्येनापराधेनामदपक्षि
निर्वासयती तिसाध्वसेनद्वरमिसंधिमपहायप्रचारयन्ति निरपकमक्षिप्रस्थाप्यापूलन्दीचकार तस्मादे
तस्मिन्नुपन्नानन्यथेपि मृष्टस्यलक्षप्रदानविषयः सर्वापिष्याश्रितहितार्थोऽस्ति निवेदयामास काथाना
4 कार्याभिसंधिसद्भावेऽयागस्यपिभोगप्रसंगासंगेनान्यपरेणौप्रमेवत्वामि नोराममस्संनिधिंप्रमनभिगं
न्तत्वान्समयातिलंघनंकृतवानितिपप्रथावहेमहाराजे लक्ष्मणक्रोधवेगनिरीक्षसन्नं त्रिप्रेक्षेनहनुमता
कृतापराधस्य हितेनान्यतस्मामहंदूमंश्रान्तेरणाजल्लिंबध्वा लक्ष्मणस्य प्रसादनादिति तस्मिन्समये अ
पराधे कालं वृतं शरणागत्या लक्ष्मणं प्रसादयितुमर्हसीति तत्पत्नीस्यापमहाराजायप्रथाक्रमंविज्ञाप्य
वचनेहितोपदेशकृते सति महाराजः प्रभुरयपदिकेविदति क्रान्तविश्वासान्त्रणयेनवाप्रेमस्यदुमितत्वं
मेनकश्चिन्नापराधमतीति लक्ष्मणं प्रसादयामासेति कथनेन भगवत्साचरितापराधैरत्तमभि भीगवतक्र ४

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

स्संति किमित्याकांक्षायामुक्तं काकं तेषु केपि न रक्षंतीत्येवं ततः स पित्रा च परित्यक्तः सुरैश्च समहर्षिभिरि
ति त्रिषु हितकरौ मातापितरौ तत्र देवतावासिनः सुरगणाः शरणागतरक्षणधर्मोपदेष्टारो महर्षयश्च ते मदव
लेनोद्योगाः कृतास्त्रेतत्र सा स्वयंभूः स्वतनुरा नाननो वा रुद्रस्त्रिनेत्रस्त्रिपुरांतको वा इन्द्रो महेन्द्रः सुरनायको वा
त्रातुं न शक्ता युधि रामवध्यमित्युक्तत्वात् तस्य काकस्य प्राणत्राणं न संभवेदित्यस्य पापस्य रहितं निरूप्य रामा
गीकारे हेतुर्वेदमनन्यगतित्वेनायं निपपत स्थानत्रयमस्मात् लोकस्य सर्वे पितृं वा पसांविज्ञायक वादानित्राणेष्व
नं ६ बंधुः न शक्ताद्दिगंतरगमनेनानुरेव सतिचानुधावत् ब्रह्मास्त्रत्वात् त्रागति राघवाश्रुषितं दिग्गमनेत गतिमदंतो
न्यरवस्य सर्वलोकशरणस्य चिन्नत्वात्ति ब्रह्मास्त्रमेदगमनं चालोच्य काकस्तां दिशं विहायान्यत्र गंतु
मनसि वृत्तमानेस सत्यपि त्रीन् लोकान् संपरिक्रम्य तमेव शरणं गतः इत्यनन्यगतित्वं नुरस्तात् यद्यपि नदीम
तं निपतितं भूमौ शरण्यः शरणागतं वधार्हमपि काकुत्स्थः कृपया पर्यपालयदिति वक्ष्यते स्मानन्यगति
कस्य काकस्य स्वाधिष्ठितस्थलीमित्यागतः पतनमात्रमेव शरणागतित्वेनांगीकृतवान् श्रीरामः प्राणार्थिनेत
स्मै प्राणदानं च कारेति कथनेन ईदृशागस्कारिणोपि गत्यंतराभावान्वितोन्यसीमच्छन्नारायणस्य
।श्लो२ श्रीकृष्णस्यानित्यानपायिनी भूतस्य मे त्रिंसंनिधिः सङ्गात्मरमकारुणिकत्वादिगुणान् रामो वदन् रक्षेन्नित्य
रम्र्सवहस्यं पुरुकटीचकार प्राणार्थिनः काकस्य प्राणदानेन प्रपत्तिः फलितेति सिद्धं अतस्तत्कृतेरस्याशास्त्र

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

५ मतित्वात् अत्र सर्वात्मशरणागतिर्न फलिता बभूव पश्चाद्रावणं प्रति रिपूणामपि वत्सलेन रामेणाऽऽश्र
अ०भे० राक्षसमिमं लोकं कर्तास्मि निशितैः शरैः न चेच्छरणमभ्येषि मामुपादाय मैथिलीमित्युक्तवचनेन सम्या
नस्य राघवस्य शरण्यत्वोपयुक्तसर्वशक्तिपरमकारुणिकत्वहितप्रवर्त्तकत्वानि प्रकाशयामास इय
बा०४ सीता मम सुता सहधर्मं चरी तवेति शरणागतरक्षणधर्मेऽपि सहधर्मचारिण्या जनकात्मजया मिममेनो
पयिकं कर्त्तुं शमः स्यात्तं परिशुद्धतावधं चानिच्छन्त्या घोरं त्वयासौ पुरुषर्षभः विदितस्स हि धर्मज्ञः शर
णागत॰ तु वत्सलः तेन मैत्री भवतु ते यदि जीवितुमिच्छसि प्रसादयस्व त्वं चैनं शरणागतवत्सलं मां चा
स्मै प्रयंतो भूत्वा निर्यातयितुमर्हसीति रावणं प्रति कृतेन त्वं न स्थिते सत्यपि मातृत्वप्रयुक्तवात्सल्या
तिशयात् अस्तु तेऽप्युक्तप्रकारेण तं प्रत्युक्तैर्वाक्यैरेतैर्दयनीयो लोकहिताभिप्रायमाविर्दर्शयामास
तेन मैत्री भवतु तेऽस्तु यदेशोऽपि राघवस्यास्य शिशुपालत्वे न जन्मांतरे चरमदशायां कार्यकरो बभूव शर
सु०४ णागतसहधर्मचारिण्यां वैदेह्यां जनतेर्जनादीन्निदधतीराक्षसीः प्रति तदलं क्रूरवाक्यैर्वः सांत्वमेवाभिधी
यतां अभियाचाम वैदेहीमेतद्धि मम रोचते भर्त्सितामपि याचध्वं राक्षस्यः किं विवक्षया राघवाद्धि भ
यं घोरं राक्षसानामुपस्थितं प्रणिपातप्रसन्ना हि मैथिली जनकात्मजा अलमेषा परित्रातुं राक्षस्यो म
हतो भयादिति त्रिजटाप्रियस्वमतमुवाचेति जगाद सीताप्येतासामनुमत्यभावेऽपि मतत्वप्रकृते त्रिजटा ५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मापरो गकृतेन तन्मूलेन भगवान् परशुधानूक्रमते सोऽप्यपराधः कृत इति तस्मिन्नत्वैकं कथं यो ग्यो भवतीत्येन मर्थं वि
चारी चकार तदनंतरं यच्चक्रोऽकाभिभूतस्य क्रोधाकुमस्य भाषितं मया त्वं पकृथं रघुत्तमः नचत्वं द्वन्तुमर्हसी
ति लक्ष्मणस्तावदात्मीयपरुषवाक्यानां निदानं विवशाराम क्रोधमवेक्ष्य तदनुरूपाणि वाक्यान्युक्तानी
ति स्वापराधं सोपाधिकमुपपाद्य न च संकुचितः पंथा येन वाली हतो न गतः इति कंठाद् परिनिर्गतस्य राम
वाक्यस्य कारणं कामः एवमकरोदिति क्रोध एवमकरोदिति वक्ष्यो कस्य समये ति सुग्रीवस्यार्थेर
घुनाथ कोदीरित वाक्यानामभिप्राय इति दर्शयामास एवं सोपाधिकस्त्वपराध निवृत्ते तु मित्रात्मजस्य
योगं तु सात्मसामासेत्युक्त्वात सापराधेषु श्रीसेस्वेषु ह्यपराधेभ्यो निवृत्तेषु ज्ञातानुतापेन कृतप्राय
श्चित्तेषु समस्तस्यापराधदण्डाद्यामे तेषु स्वाचरितानामनादरादीनामपचारणं च्युदासार्थं तेषु प्रसादनी राघ
याः इति ज्ञात्वा सार्थेषु कटनं च क्रे इत्थं विभीषणस्य पुत्रांतात् प्राकू शरणागतिधर्मे स्वस्य बंधस्याभिसं
धिर्निवेदिता विभीषणस्तु त्रांतात् पश्चात् समुद्रं राघवो राजा शरणं गन्तुमर्हति इति स्वानुष्ठित शरणाग
ति फलं स्पष्टवतः परमधार्मिकस्य विभीषणस्य वाक्येन स्वप्रशाक्तः स्वाभिमतार्थं सिध्येत् शङ्कमाश्र
ये दिति कथयामास तस्मिन् स्थले चापमानय सौमित्रे शरांश्चाशीविषोपमान् सागरं शोषयिष्यामि पद्भ्यां
यांतु प्लवंगमा इति निगदितवतो रघुपतेः पारणा विधुरहितेतरत्वात् चारणपत्वेनार्थितस्य जलाशयस्यात्म

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

६ यितानभिमुखास्मद्धननं त्वत्त्वधर्मविरुद्धं न किं धर्मानभिज्ञैः किमस्माकमधर्मं धर्मज्ञस्त्वं कथं करोषी
श्रम॰ त्याक्रोशं च केनदा सर्वेश्वरः वयं तु क्रियाश्रेष्ठा हि त्वत्त्वधर्मोस्माभिरनुष्ठेयः स्यात् हे देव्य भवान्नारायण
इति श्रुते न च एवं वयं सर्वे नियन्तृत्वाद्येस्त्वं विलक्षणात्वान्नारायणधर्मभूतशरणागतरक्षणमिथानं
धर्मं कुर्मः इत्यभिप्रायेण शुम्भस्तो भयभीतानां देवतानां मया भयं गच्छतोस्माद्दनेदन्त तदनु पालनं
प्राणैरपि प्रियं कार्यं देवानां हि सदा मया सोहं वो निहनिष्यामि रसातलगतानपीति देवेभ्योस्मद्धन्ता
भयप्रदानेन पशुहितार्थं व्याघ्रहननन्नीत्या शुम्भान्निष्यामीमूचे इत्युक्त्वा श्रीमत्सूक्तौ देवत्रैमादन्येभ्यः
शरणागतरक्षणधर्मो वपुषं भगवतानुपास्मन इत्ययमर्थः स्थापितो बभूव वालिनश्चाग्रेषे दैवान्न न
रेखने निधाय सकलसमःरणागतं त्वमपोडयः तस्माद्भवान् देवस्त्वान्शरणागतमहाराजरक्षणाव
स्माकमवपुषकार्यं त्वाच्च निधनं गमितः इति तात्पर्यं अथ सर्वं ग्रन्थमुपक्रमोपसंहाराचभ्यासो पूर्वताफ
लं अर्थवादोपपत्तिचलिंगतात्पर्यनिर्णयेइति षड्विधतात्पर्यलिंगैः परिपूर्णः श्रीवाल्मीकिमहर्षि
हृष्टः शरणागतिवेदोस्मिन्नभयप्रदानप्रकरणे सर्वरहस्यसारैः कात्स्न्येन विशदीकृतः उपनिष
त् भागः शरणागतिनामसर्वप्रपंच तृतीयोधिकारः एवं शरणागतिवेदस्योपनिषत्त्वेस्म ३
स्मिन्नभयप्रदानप्रकरणेपरमापन्नगतस्यापिधर्ममर्मनिर्भेदिति ब्रह्मणो वरं प्राप्यधर्मिष्ठत्वं ६
परमदुर्ज्ञेयः सतां धर्मः प्लवंगमतिरां भीगंभीरं जगाद शाङ्ग्ताग सं महाराजमनुतापेन प्रो[redacted]दि

१२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

यास्तास्ताविर्भूतासंगेनवासस्यविदग्धासतीयदाहतवचः श्रीवानरवीराणामग्रेसंवदन्हनुमान्
आत्मेषापरित्रातंराघवाज्ञात्सीतागणमित्युक्त्याविज्ञातावाक्यंसमाप्यततस्माद्भितिर्वास्ताभर्तुर्वि
जमहर्षिणा अवोचद्यदितनतथाभवेयंशरणंहिवदतिमैथिलीसमुद्दीरितरक्षाभरस्वीकारवाक्यम
नुभाष्यसंदर्शयामास पश्चात्तस्यापराधराक्षसीः प्रतिरामकृतेकुप्यतिसतियायानांवासम्भानावाव
धार्हाणांस्त्रवंगमकार्यंकरणमार्थेणनकश्चिन्नापराध्यतीत्यादिवाक्यैस्तन्नकोधंशमयित्वाज्ञा
नकीनाः स्वयमंगीकृतरक्षोभवाच एतत्सर्वंतमनुसंधायश्रीभट्टाचार्यैः रामगोप्तामनस्तीर्णानः
सीतायाः त्वमंविनारक्षकान्तंनास्तीतिमातर्मैथिलिराक्षसीस्त्वपित्वेवाज्ञापराधास्त्वयारक्षता
पवनात्मजात्स्वगुरुतरारामस्यगोष्ठीकृता काकंतेचविभीषणंशरणमित्युक्तिक्षमौ रक्षतः सानस्सां
द्रमहागसः सुखयतुक्षान्तिस्तवाकस्मिकीत्युवाच एवंषट्सुकाण्डेष्वपिशरणागतिधर्मस्सप्र
धानतयाप्रतिपादितोबभूव उत्तरश्रीरामायणेऽपिरावणपितामहकालेचविश्रवसारावणस्य: सर्वेस्व
रक्षाशरणागतदेवतारक्षणोत्कंठः समन्त्रात्मसैस्सहयुद्धविधायतदाहवेपराजितान्सराक्षसान्लंका
प्रतिधावतोराक्षसाननुद्रुत्यशार्ङ्गमुधन्वशरमल्लैः पोलयतिस्तैरूर्ध्वंशरवर्षैरदैत्यानासनदानीमास्मवा ६२
न्यशत्रुत्यनारायणनजानीषेत्वात्वधर्मस्सनातनेन अप्रबुद्धमनसोभवता नस्मान्हंसियथेतरइतिपरा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गामनुहन्नैनपत्रराम: सन्नद्धमाणाऽइतिमयजनकस्यतं प्रतिशंकामपास्य त्वकीयस्य लंघितार्थाग
७ मन्यानिरहितमितीति विस्मृतोऽसौ दर्शितराघवेशरणागतहन्तृपाप दरणमाकयतामपात् गोमूलवर
ग्रन्थ णमुक्तं वभूव तु पापतिरस्थान। निवेदनावरशरणागतं कंसजितोरक्षाभरसमर्पणं प्रधानाङ्गं निवेदनं
निवेदयन्त मां स्थितिं रामघवाय महात्मने सर्वलोकशरण्याय विभीषणमुपस्थितमित्युक्तरामसनुरुन
१५ पुरस्कारपूर्वकमभ्यर्थये अत्र रामो लक्ष्मणास्म्महाराजं दृष्टवानदीनास्तु यथाभूत एतेन तथा प्रणम्य
स्वमहात्मे षडस्याक्रोयकारित्वाज्ञघवाय विज्ञापयते स्य धीन विवक्षित: स्वयमात्म निवेदनं किं क
रोस्मीति वात्मानं देवायैव निवेदयेत् इस्तु कं भंग्या निवेदयत मामित्यात्मानं समर्पयेत्तस्यार्थ: राघव
सो।५ नामदुर्गतस्मादारभ्य सोहंपरुषितस्तेन दासवद्रा मानितस्त्वं तावत् पर्यन्तं दुरुक्त नये राघवणाय स्व ५५
मंहितोपदेशं कृत्वा वंशस्य लीनां नीचिं परिभूतत्वद्वाक्यतात्वरेण महतामहात्मनिन्यान्तस्वरेसानि
वेदयत मां स्थितिं प्रमितित्वराति शयेन प्रणादस्य महात्मेषकुतो स्यभयमागतमिति सर्वज्ञस्य वाक्येन व
कायेणं कश्चित् सर्वमातुकूल्यसंकस्माचिप्रुक्तं पारिपूर्णं द्वयपूर्वखंडोदित स्वरक्षाभरसमर्पणात्मिकाप्र
पत्तिं धर्मसारस्थितिमनुक्तित: श्रीविभीषण: कृतनैरवानुष्ठितप्रपत्तेरयं फलमिति येषेन तत्र आयात
स्म किं

यथा वसंतत्र्यावैवमभविष्यमीति ब्रह्मणादत्तवरः श्रीविभीषणः शरणागतिधर्मं परिगृह्यानुष्ठितवा
न्यस्माद्युद्धकरेण अनुष्ठापितत्वाच्च शरणागतिधर्मः परमशिष्टाचारेण स्थापितो बभूव अस्मिन् प्रकरणे
शाकुवक्रुसंगैः रजस्तमः प्रकृतीनां सत्वप्रकृतिभिः हितोपदेशकृते विभगवदभिमुखमनोदेतीतिक
थयामास सत्वोन्नतेः श्रीविभीषणे शरणागते सति तदानस्मिदे वावनारैर्वानरवीरैर्विशेषापाचरितइतिक
थनेन श्रूयते किल गोविंदे भक्तिमुद्वहतां नृणां संसारमूलनता भीताः त्रिदशाः परियंथिन इति भगवद
भिमुखोत्सृताः स्वाधीनतामपास्यंतीति मत्वातेष्वोदेवाः प्रत्यूहं कुर्युरिति च तथा विघ्नागमे विमुख
भावान्नमन्याश्रितान्न कल्यादेव भगवांस्तत्वतोभावितात्ममाहृतांतमखिलकालं सेवयन्मृतेन वि
तिप्रद्युम्निकालादारभ्य आत्मलाभावसानिकं यत्नावकाशो विघ्नानां विघ्नेतेन कदाचनेति श्रीमात्वत
पोक्तराहिंसंहितासु क्रारीत्या भगवान्न त्रिप्रतातंत्रमपित्वा केक अर्थं नयतीत्यर्थमर्थः स्फुटीकृतोबभूव
सर्वज्ञसंहितायुक्त्यानुकूल्यसंकल्पादयः सर्वेऽस्मिन् प्रकरणे हृदयंतेतेनत्कथमिति चेत्र रावणादीनाम
पि हितोपदेशकरणात् दूतप्रेषितं हनुमंतं दृष्ट्वा कृतो रावणेन अवशवमिततत्त्वापीडितमुद्दिश्य केसनित
तोऽशनिवारणात् जन्मप्रभृति कसंबंधमधिकेश्वर्थं पुत्रदारादींश्चानाहत्य ताहकृप्रतिकूलवर्जनकरणा
चानुकूल्यसंकल्पप्रातिकूल्यवर्जनसूचने चाकारि राघवः सर्वलोकशरण्यइतिव्यवसायेन आज्ञ

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

दास्यं करिष्येऽहमिति विभीषणः प्रत्युक्तिं विज्ञापयति स्म अस्मिन् धार्मिकत्वं वरं याचमाने सति प्रीतो ॥९

स्य३

भवेत्स्वामिन् वयाहि नो मिति सर्वे निरपेक्षो हनुमानिव अत्र च मनोऽपि तत्र स्मात्तदर्थितेन वरेण सहामरत्वमि

अ.म. ८ वदास्यं याचते विभीषणाय श्रीरामस्तदनुकूलमैश्वर्यं ददौ ततः श्रीपादुके पुरस्कृत्य भरतस्येव श स

प्रजापरिपालनमिव धर्मसंस्थापनार्थी याचते श्रीरामस्य नियोगेनाव शिष्टाराज्यस्मातिं तन्मार्गेण

ज्ञा४ वर्तेथितुं तस्य राज्यांगीकरणं इदम् अर्थानुविधायित्वात्कैंकर्यकोटावेव भूतं एतेन मतस्य भावे विरोधवक्ता ८४

त्वमनीषया पद्मपूर्वं कल्पसमेनेवाधराज्यं चकारेति स्वकीयदिव्यलोकप्रयाणावसरेत द्विरहासहत्वं

श्रीमत्कृपा हृदयपतेर्यावत्प्रजा धरिष्यन्तिं तावत्त्वं वै विभीषणराक्षसेंद्र महावीर्यलंकायां त्वं धरि॥

ष्यसि आयिततत्वं सख्यत्वेन कार्यं ते मम शासनं प्रजाः संरक्ष धर्मेणनोत्तरं वक्तुमर्हसि इति वल्लानवतुरा

8 ज्यस्य त्वांगीकारः इत्थमेतस्यानन्यप्रयोजनत्वानवतुस्वस्मादपि स्वाराध्यनीयं श्रीरंगविमानं रघुपतिर

त५ स्मै प्रददौ नेवं स्वार्थी प्रतीतिं पक्षेणास्मिन्नैश्वर्यार्थित्वमपि मिश्रभावेन संप्राप्तं न त्यजेयं श्रीरंगविमा

नं रघुपतिं कथं चन अभयं सर्वभूतेभ्यो ददाम्येतद्व्रतं ममेति समुदाय श्रीमत्कृपाशरणाभिप्रायदर्शी

नेन प्रयतिस्तावत्साम्येन मोक्षपर्यंतसाधनमिति विरोधस्तु प्रकरणानान्यदिति राध्याधिकारस्य च राम

तुर्थः सर्वं स्वाभिलषितं सिद्धे शरणागतः श्रीविभीषणः सर्वलोकशरण्यायैतदर्थं राघवाय महा ८

त्मने इति सोऽत्र भवेन चपरत्वेनैसाधयति नृणां तु लभमाप्यनर्थकत्वादनादरणीयं सुमेरुः स्वीयोपि दुर्लभ

च१

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रसिकाः केचित्त्वं कांधिपत्यमित्याससते श्रीविभीषणस्याभिप्राये ज्ञाते सति दाशरथस्य रामस्य श्रीजाया-
फ२ ज्वलदग्निपरिचयैर्यैर्बलत्वेनास्तेन तत्कथमिति शरणागतिसमये त्वत्कापुत्रोऽस्मद्दारांश्च रामचंद्रशरणागत
स्त्वमपि विषयनैराश्यस्य स्वयमेव कंठेकृत्वा त्वम्याज्ञापयवायविज्ञापने क्रियमाणे सति पत्यक्ता मया
त्वं कामिन्यादिनि वधनानि च भवता गते मे राज्यं च जीवितं च सुखानि चेऽस्मादीनभिशोधारणं महापसर्व-
विधपुरुषार्थत्वेन त्वत्पादावेवाहमुपे... इति वानरस्मीति विज्ञप्तिविधानात् ऽयं विभीषणेन तत्प्रयोजन
स्तस्य समर्थः स्पृष्टो वभूव पश्चात् प्रार्थ्यमानस्तु त्वं पूर्वमिहागतस्यैतदह तु मह्युक्तं न वयं तत्कुली-
नाश्चरामस्य कोऽपि विभीषणः इति रघुनाथको किंश्च रामभन्नाविलाशाय महाराजोऽभिकदमनाथानु
कूलनीतिज्ञास्तो राजसतोऽनप्रकारप्रदर्शनं मेव हनुमद्वृपतिवचनस्य श्रीविभीषणगवाक्यस्या मो
न्यविरोधप्रसंगे मत्संतरंगत्वाद्येन श्रीविभीषणवाक्यस्य प्रावल्येन भाष्यं अहं तादृशाग्रीवं सहानुजेरा ह
जानेत्वां करिष्यामि सत्यमेतद् ब्रवीमि ते इति राक्षसं हत्वा राज्ये त्वामभिषिक्तं करिष्यामीति तु राघवोक्तिः क
रा३ थमिति चेत् शरीरारम्भस्य भोगा... चानुषंगिकान् इदानीं आयतां नित्यप्रपवर्गप्रदोऽहमिति न्याय्या रि३
शार२ नकृत्वं कर्थः रणश्रेणिपरिवाहत्यानुषंगिकभोगप्रदानमंगीकार्यं तस्मात्त्वल्लंकाभिषिक्तं करिष्यामी
ति ब्रुवतो राघवस्य प्रतिवाक्यमनुकारात् सानांवधे सा हं तं कार्यश्च प्रधर्षणेन करिष्यामि यस्या प्राणं

सप्रहस्तं५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

६ षमागः स्वयं पुनरपि प्रजाः न हि रामो दृश्यात्री वशाकेंजेतुं लग्नः युधि रक्षसां वापि लोके न स्वर्गः पापजेने
श्रभ० रिवेति सख्यं रावणागोप्तुं तदा श्रेः प्रशंसितं महात्म्यं इदं हि राम एव सुहृत्पुरुषं कुर्वन् विभीषणो रावणः प्रवृद्धारथं
निवर्त्य धनं सारथिं क्रोधेन वदन् तदा नाम पिशाचाः प्रख्यातवीर्यस्य रजनीचरस्य विक्रमैरिति पुरस्तादेतद्
वतार माहात्म्यं वस्तुतः खलु एवं श्री विभीषणेन महात्मने वेतिराघवाय अतिच संसक्तिः प्योक्तं परत्वं सोल्लभ्यं च
पुरस्तात् वानरवीरवाक्यैः प्रकटीकृतं तत्कथं अज्ञानेनास्तिते किंचित् त्रिपुलोके पुराघव आत्मानं प्रजय
न्रामप्रत्युत्स्यस्मान्सुहृत्तयेत्यवदन् एतदर्थमेव तत्वेहि सत्यव्रतः भूरेशामि कोऽहं दृढविक्रमः परीक्ष्यकारी
स्मृतिमान् निसृष्टात्मा सुहृत्सु चेत्प्रकाशया मासुः लं हीति पदद्वयमुपरिवत्समासगाखित्तगुणातिश
९ यावह स्वरूपेलरूपं कपस्ततिहे मारविद परिमलस्यनर नामरस्वसोरभ्माद्यप्रथेवलरूपेण नातिश्रयो
के५ क्तिहि इममर्थं गुणायन्नं लोके हि स्तुहिमतं मंगल्यपदं विपर्यस्तं हस्ति हि तिश्वरपतेनत्व यि पुनः गुणास
त्वज्ञानप्रभृतयः उन्नतत्वं गतं तथा स्तुभीभूयं यात इति हि निरणायि यमपश्क्ति वचना हित्याकुः सत्यव्रतः स
दैनोक शरणपस्पत्तव शरणागतरक्षणव्रतं रावणापर्यन्ते पि यन्निसा यथार्थजं ते विफलीकर्तुं मया कं
प्युरः इहशान्त न विरोधिनः यथाई भवानमोघे वीर्यो वीत यतीत्येवं चिथं श्रेगयें त्वदन्यस्य कस्यास्ति धा ६
र्मिकः शरणागतरक्षणधर्मनिष्ठोऽन्वितः त्वमेव हि दृढविक्रमः आश्रितार्थरत्नत्व राक्षो द्विषड्विंर
मो २

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

त्वादनुपयोगीतस्मान्मौलभ्यपरत्वे अथैतदृणीये सर्वलोकशरण्याय अस्माकमिव ममापि रघुवराद्
स्तत्वभागोस्ति यद्यपि त्वं वधेनाहमपि भवतो हृदयं ब्रह्मगुडाकेशदशरणो द्विजो गर्हेतुरस्मिन् स्तत एव विधमहाग
रा।३ सोऽयं वस्यापि दुर्लभत्वं राघवः शरण्य एवास्तीत्यर्थः सर्वसाधारणोऽशरण्ये कृत्स्नभावेन दशरात्मा रावणः
स्वस्य तदुक्त्वा शाङ्गहिस्तानि शक्तेश्च राघवाय महात्मन इति पदद्वयसमभिव्याहारेण मुपुनरसमित्युव
रदशगणं परत्वादपि तिरशदितं महात्मसं रामवायरामस्य शरणागतं दरक्षणो रघुप्रभृत्या गनकुलयमो
हि महात्मनेन समुद्रं मनसः पाणिभिरपनेयं नाशाकात्वमिव विज्ञोभेणवञ्चवाचामगोचरत्वेन त्वाशात्म
रघुपता लंघ्रितरक्षणो द्युक्ते सति आदित्योदये ध्यातं शाकरत्स्यादर्शनमिव वरतस्लेन हृद्दीक्षते स्वयं
वकृमुरवराक्षसानुदयश्च वेतन्माहात्म्यं अस्याभवतारदशायां निरतिशयं माहात्म्यं परदारादर्शने
६।१ परां भुशं च स्यरामस्य सन्निधाना कथंचिदूरमागत इति स्त्रीवेषांगीकारेण स्वस्य रूपमाच्छाद्य हेम
स्मि४ कस्य वागतोऽहमिति रावणाय जनस्थानहतान् कथयतो कंपनस्य वाक्येषु लक्ष्मीकिमहर्षिर्विज्ञादीन् चकार
सतारमहनदृष्टं नभश्च अवसादयेत् असौ रामस्तु सीतां श्रीमाननुव्रतेन्नाहीं भित्त्वा वेलां समुद्रस्य
लोकानाप्लावयेदिमान् वेगं वापि समुद्रस्य वायोर्वा धमेच्छरैः स्वमाश्मः कुपितो रामो विक्रमेण महा
यशाः आपगायास्सुपूर्णायाः वेगं परिहरेच्छरैः संहृत्य वायुन् लोकान् क्रमेण महायशाः शाक्रस्सपुरु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

१०
नः परित्राणस्य इति स्वत्वस्य माणां मतं तत्र वानरसमूहे सर्वे विरुद्धत्वात् सर्वेऽप्यन्ये अनादरं कुर्युरिति समीक्ष्य
श्रीम० मायिनु विरुद्धाक्तिका चिन्तयति विभीषणं अनुमिच्छामिति तं सर्वे भवद्भिः श्रेयसि स्थितैरिति स्वमतं वक्तु
मिच्छामि एतस्मिन् अनुष्ठाने पश्चाद्दयं यथा मः मदापन्न मा यूयं अलम्बदस्मा एणार्थं विभीषणश
रणागतवाक्यमिवाविज्ञाय वानरानां स्वादोषः स्यात् एतत्वमिति कपिं ज्ञान समोनुतनपति इत्यं वानरै
ः ज्ञान स्वमताकं सीताय प्रार्थयित्वा स्वस्वभावं विवृत्तः स्वसिद्धांतं समीचीनं हि तेन सह संगृह्यवद
ति मित्रभावेन संप्राप्तं न त्यजेयं कथंचन दोषो यद्यपि तस्य स्यात् सतामेतदगर्हितमिति रघुपतिः स्व
२० स्यैव भवेनाश्रितं स्वसमत्वेनावलोकः शरणागत इत्यस्य त्वेनवक्रमशक्य मित्रमित्याह रघुवरेण तु
स्य शीलनामेयिलीलाविहितस्तस्य हिथमंत्रः शरणागतवत्सलः तेन मैत्री भवतु ते यदि जिजीविषुमिच्छसीति
शरणागते ग्रहविषये मैत्रीं च हि मित्रभावेन मित्रत्वेनानुकूल्यसंकल्पादि पूर्वकं विहितात्मरक्षाभरस रुप
मर्पणसंवेध [illegible] स्सूच्यते यद्वा मित्रभावेन मित्रभावनया वा इति वाक्ये कंडुयादि शरणागतस्य स्वार्थं ८४
वर्हतमागतमप्यहं [illegible] स्य कुंतशक्तौमीति श्रुते एवं आजमात्राये द्विरिणा रघुकुलोत्तंसस्य [illegible] मनुपापी
पापीयसोऽपि शरणागत शब्दनाज्ञो नो पेक्षणं मम सर्वं चितमिस्मरस्य [illegible] ज्ञानशक्तिकरुणासुसतीसुनेह राम
याथं यत्क्रमितुमर्हतीति मामकीनमिति पूर्वाचार्योक्तत्त्वः स्वस्य प्राप्तौ रावणग्रहाभिगतस्सन् [illegible] १०

तर

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

आश्रितेषु दोषप्रदर्शकैः राक्षसप्रजीगिषुभिर्बीनिवार्यः किं परीक्षकारी सर्वज्ञस्य तव आश्रितगुहादिनिर्धारितार्थक
र्तव्येष्वनुचराज्ञः प्रश्नस्यार्थः को वास्तीति स्मृतिमान् चसि सादिग्रन्थस्थानांत्वमेतेरामगुरवऽस्यातिशयप्रद
नायते भ्योर्थानुस्मृत्यापिस्मतेषु श्रुतार्थेषु वसरेनुबुद्धार्थी त्वेकिं संति यदानस्मरस्य प्रकारणाशनमः
भ्यात्म वर्तयाक थं चित्रु प्रकारेण कृतेनेके ननुष्यत्वे वचिधाहि भवत् कृतज्ञतावस्थितिः निस्तृशात्मा
सुहृत्सुच वरदस्य कन्नभेतसंश्रितार्थं च कथं ति वत्त्वदात्मात्मी यजा ने मा श्रितेरनुचरैरस्माभिर्विनियो याद
ज्यत्वेनावस्थानाय हि त्वे कृतवानसि तस्माहु क्रियप परवशोभवानत्रभावधृतंकार्यकार्यान स्ताननुमा
न:१ न्यकर्तुंहि एकुनीत्यवैराग्य वमभिश्रूत्य प्रेमावि स्नोतरंगेषु श्रृंगारशरभजो वचत्प्रभृतिवानरपुंगवेषु कतिय
यहेत्वाभासानाह तुत्वागीकारात्तां विभीषणापरिग्रहे श्रीप्रमनतुमन्त्राने पुनत्ववित्त सम्भे श्रीहनुमानत्तद
कारवित्तहेत्वाभासान् प्रतिक्षिप्य सुपरीक्षितनिर्दोषत्वगुणवृत्ताभ्यां विभीषणः परिग्राह्य इति प्रत्यु
रा४ त्यर्थितं यथायाविज्ञापयामास तदनंतरं रघूद्वहः शरणागतंपीडयेतिजस्य तिवानरसमाजे शरणागतोयं त्य३
ति३ परिग्राह्य एवं स्वकारमपि लब्धवानस्मीति प्रहृष्टचित्तस्सन् अथरामः सुमहात्मा श्रुत्वा वायुसुतस्य हर्षेण
यतद्धर्मः श्रुतवानात्मनि स्थितमित्यर्थं कंपनीयं स्वमतं व कुमारे भे विभीषणोदोषित्वेन शंकनीय इत्यंग
राहि मतानां निर्दोषत्वेन परिग्राह्य इति हनुमनमतस्यचाविरोधे सति सदोषोपि शरणागत भावेनाग

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रि१

श्रम. ११ भिप्रायः एतेन दोषाभावे विपर्ययस्यापि ज्यतायाहेतत्वद्वस्येन तच्छरणागतस्यातिरिक्तविषयमिति तस्या
दिति वक्तुः सर्वलोकशरण्यस्य रामस्य तात्पर्यं तत्तः खलु पर्यपि मद्द्विषाराघवात्स्वयमिति च राघवं प्रति
नचेच्छरणमस्मीति विभीषणोक्तं भक्तानां स्वभावत्वेन दुष्टपरिग्रहं करोति चेद्दोषो गृह्यः स्यात् कि
मिति वानरेशाभिप्रायमाशंक्य तस्योत्तरमाह सतामेतद्गर्हितमिति अगर्हितं गर्हितो रक्षसूजि
तमिति यावत् तवशरणागतदोषाननवेदस्य परिग्रहो मम श्लाघ्य एव मे अपि शरणागतं विनाशः कालेऽप्ने
ये द्वेतत्तदुपेक्षा दोषापस्यादिति श्रुत्यर्थं ज्ञात्वानन्दः तत्प्रस्थानप्रस्तावसिद्धविश्वामित्रादि सन्मुनयः स
22 ज्जनधर्मोपदेशाः फलाभिसंधितिप्रथाप्रशंसंतितद्यथा स्यात्तद्वदुक्तारीत्या चनागोकुर्मश्चैते रसन्दगर्हाका
र्यो स्यात् तस्मात्तः कार्यविरोधेन नीतिं वसेप्रमसृतिं मंतो भवन्तो वसिष्ठविश्वामित्रस्मतिरघुशि २६
विप्रभृतयः संतश्च यथा तानुत मा स्तुलधाभ्यापमत्स्वभावस्य चाविनाशायमत्स्तां लक्ष्यं पश्यते स्याभिप्रा
यः शरणागतशीलप्रकाशः पंचमोधिकारः इत्थं रघुद्वहोक्तिं श्रुत्वा तदा महाराजो रहदृदयस्य राक्षसस्या
नुग्रहेशेन किं वाभविष्यतीति रामप्रेमाविलसन्मुष्यात्को नाम सम्भवेत्तस्यायमेव न परित्यजेत् इहेशाय
सनं प्राप्ते भ्रातरं यः परित्यजेत् इति विभीषणार्जनयेषु दर्शयंराघवं शरणागतात्यराङ्गुरवीकर्तुमिये राम ११
षतदा रघुनायकोराजनीतिमर्यादयोत्तरं ददौ पुनरपि महाराजो रघुपतेः त्रयत्नपारतंत्र्यकाष्ठ्यारव

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रुद्दकृतदेवमनुराग्यं शरणं गतः इति प्रमादेन अतीवदेवेनतेय गन्मास्माकं तनर्दं प्रतिगन्तव्यतास्यात्
एवं सति यं गोरुपरिगंगानिपातः सोऽरत्युक्तामभावं कामिकाणि वपनानि निर्वे न्यायेन अत्रागतमेन
कथं त्यक्तसंप्राप्तं सम्यक्प्राप्तं सम्यक्त्वमिहत्यक्तापुत्रांश्च दारांश्च राज्यं शरणं गतः परित्यक्ता मया
लंकामित्राणि च वपनानि च भवकृतेमेज्यं च जीवितं च सुखानि वै इत्युक्ते हे याचादेय विभागं कृत्वा
त्याज्यं त्यक्ता स्त्री कार्यं स्त्री कृत्यं शरणागतः इत्युक्ते किमालं वृन लवे नालं ब्या तिखं कामभास्यां तरंगा
नु चरणरस्कारकरणं न त्यजेयं अग्र घं परित्याज्यो वा परिग्राह्यो वेत्यसौ मीमांसा किमर्थं आपागतास्यात्
शरणागतोहमिति शाङ्ख्य वणुं दनयंतमेन वयंत्यक्तुं शक्ताः किं कथं च न शरणागतस्य गुरणा भावे
पितृदेष प्रात्तुर्ये पितृदंगीकारस्याप्रमपरवशो यस्मीत्यभिमत्यभावे पितृदंगीकारस्याहृष्टाहृष्टम्प्रत्यवाय
महत्त्वसद्भावात्केनापि प्रकारेण शरणागतमहं न त्यजामीति स्वस्वभाव कथने कृते सत्यं गुदाहिवा
नरश्रेष्ठैर्विज्ञापितानां परित्याज्यता हेतुभूतदोषाणां माधेनसहजौ भावात्तत्तद्भावाप्यकिंचित्कर रा४
इति चिन्तनिधायतत्तु किंतु दोषस्वरूपमज्ञात्वमंगीकृते दोषयद्यपितस्यस्यादिति अत्राम्नतु ज्ञामतिवा
संभावनां प्रतिबाडष्टमपि शरणागतत्वशब्दमात्रेण परीगृहीतवानिति महागुणमिथ्येदोषग्रप्रार्थनां प्रति
वास्यदित्युक्ते दोषस्ति सामान्यनिर्देशस्य पुष्कलुक्तः स्त्रीकाङ्गामस्या हिंगतदोषांत राणेवासंवित्य

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मान् अंगुल्यग्रेण तान्हन्यामिच्छन्हरिगणेश्वरेति पूर्वकाले मयाभ्यवेन प्रदर्शितं प्रभावं वानरराजा
राम. १२ भिषेकेन भवान्न स्मरति किं महात्मने इति श्रीविभीषणेन स्मारितं मनसि न विमर्शि किं इतरे का मं
गुलिहं ज्ञानविधाधिनीं दृष्टा करोतरस्य हं गुरस्य प्रव्यापारः नखाः खलु रघुकुलोद्वहस्य श्रीनृ
त्वे सिंहस्यायं वायुधानि शरणापन्नोपयुक्तानामगर्वेन्नासेषु चाभियुक्तवाक्येषु च सर्वज्ञोऽपिहि
सर्वेश्वरः सदाकारुणिकोऽपिसन्निति त्वज्ञानशक्ति करुणानुसन्ती सुनेहणायराक्रमितुमर्हतीमो
मकौनानिति च संग्रहेणैक्षशरणापन्नत्रयमन्यस्मिन्नकरणो विवक्षितं न तु कथमादौ अज्ञाते
नास्ति ते किंचित् त्रिषुलोकेषु राघवेति सर्वज्ञत्वमुक्तवान् मध्ये मित्रभावेन संप्राप्तं न त्यजेयं कथंच
22 नेति परमकारुणिकस्वभावत्वं प्रोक्तवान् इदानीमंगुल्यग्रेण तान्हन्यामिति सर्वशक्तित्वमुच्य
इत्यमानुषत्वेति घन रामशब्द राजन्वया गोचरं कृतवान्महावीर इति गर्वोद्दनादरवाक्येन स्वकीय
स्वरत्वज्ञापकसर्वशक्तित्वेन शरणापन्नरक्षणगुणपूर्तिमत्त्वं विवानारघुपतिष्ठोमहाराजप्रभृती
नां वानरेन्द्राणां भयमपनयति स्म शरण्यवैभवप्रकाशः षष्ठोऽधिकारः एवं स्वस्य स्वभावं च प राम
भावं च विशदीकृत्यानंतरमथ उष्णसर्वास्तु वपमथक्ताः सर्वस्मः तथापि प्राणपर्यंतं शरणागत १२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

त्वस्य विज्ञापितो किञ्चित्तं मां ध्यात्वा इति वृष्णाद्याकुमोतः प्रपद्धि सु यं कर्त्तास्मीति सुमित्रात्मजेन स
हश्रीयादयों निर्गत्य रघुवरस्य चित्रे कालं समुद्दयोरित्याले च वचये वृत्तमसौ मन्यपि च हि स्वरश्रण स्वर
न्मोहेन्नन्दनाणोप्यसौ प्रपन्नस्य हि सा कुर्यान्न तोयं वधसा इति विज्ञापयामास तदानीमिदं वचः श्रुत्वा वर
वानरामः सुग्रीवस्य तु तदा काकुत्स्थ रामः श्रुत्वा विमृश्य च ततः शुभतरं वाक्यमुवाच हरिपुंगव
७५ मितिप्रमाविलमस्कैन महाराजेन लक्ष्मणेन सहाचरितात्र्यदनात्ति विवेकशून्यिका विभीषणश्चा
रणागतिरैकेव प्रबलेति निश्चित्य महाराज भयापनयनं चिकीर्षुरामस्तस्य विभीषणोऽपि इह
५० तिच विचारं किमर्थं करोषि मां प्रति राक्षसा मान्ये ते कि यन्माप्यपि वा त्वया पिवा पवी दासिवा
प्ययं बाधां विधास्य तेस्य यस्य सगः किमर्थं अस्मत् क्रीडे पवनां तस्य जातिमात्रप्रख्या मृगस्था
स्थयमे कापीडां कर्तुं शक्ताः स्यात् किं अस्मादिच्छा समये पिशाचा असुरा महाभूमंडलस्थाराद
साः ते तेस वे च समभ्यागता अग्रं गुल्य ग्रस्य लक्ष्यं किं अंगुस्थास्य मस्त्रमनु दहनाय स्माज्जेतुमु
पायोस्ति किं मितिसर्वे शक्तिं तु प्रकटीकृत्य महाराज भयं निवारयति स्म मदृष्टो वा प्यदृष्टो वा किमे
वरजनीचराः सूक्ष्मम प्यहितं कर्तुं ममाशक्ताः कथंचन पिशाचान् दानवान्यक्षान् पृथिव्यां चैव राद
इति चादभृ ७

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

वस्याम्यहं हितं त्वाशौरपि त्वया नित्यं संरक्ष्यः शरणागतः इति धर्मं प्रेरयंत्याः सह धर्मचारिण्याः सांत्वितो
कपोतः क्षिप्रं शरणागतरक्षणधर्मोनुष्ठानं सं मे खलु शत्रुः कपोतस्य मृगयुः स्वयं भार्यापहरणकारी विभ्रे १२
१४३ स्मात् किं विभीषणस्ताह गिधत्रा त्रु निवासादागतो खलु शरणमागतः कपोतो ध्रुवं हितमस्य दुर्ममस्य स्यत ९४
यदह तथा प्राप्तः सोंजलिं शिरसा बध्वा वाक्यमाह वचनस्तुति शरणेहिगतो [illegible] स्य गति वचनं स्मृति देवता
प्रत्युक्तवान् कपोतं प्रति शरणागत्ते न प्रयुक्तवान् विभीषणः पुत्रदारा दैत्यकारणं पूर्व शरणागतः इत्य
स्मात् इत्थं रघुराजसमसंवादं कृतवानिति स्मारयन् मा यथा शरणागतं प्राप्तः अचिंतं त्वं तु व्यक्तवा
७३ न्नतिरात्रं अभ्यसहजसाते विशेषाज्ञापयं प्रहितारमेतमयपाकमं असावोपलोस्त्वित्युपेक्षणस्यवात दातद्वधो
श्रुति६ गो गोवेषणस्य वाक्यं तत्र्यत्वेसंति यथे देवतेनाभिदधा स्मात् कृत्या देवताराधनं वर्द्धमानात्वयम ग्रोक्षे
त्वारवत्व [illegible] चयति स्म वयं शरणागतं वध्यतामेवत्वी प्रेणदंडे नसा विवेमहे त्वनु बंधि पर्यंत सम्यग्ज्ञच पा
९४ मः पश्चात्तांयंथीतेनं क्षपाप्यातेमृगयुः अपि दिनतात्मानयनाघेस्सन् मित्राणमेस्मग्र्याः रैरौ वांतवि ८४
स्याद् लेशांविनाकपोतचाद्रियते स्मिपदा प्रियवचनादिभिः प्राणपर्यंतं शरणागते शक्तिवेचनम क
त्वा विहितं सर्वं पुण्यमेव नातिरिच्यते से स्वमासे निमंत्रितः वृहि कतिचिदाहरणानि प्रदर्शनाता १३
स्वकीयदेहं ताराणि कतिपयानि दत्वा नेमप्राचारेणैवान अग्नेरप्यात्मत्वेनाभिमन्येषुप्राणेरप्यायंथ

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रक्षणं कार्यमेतत्परमधर्म इति कपोतोपाख्यानसहकृतकं दुर्गार्थं चिधिमुखेन राघवः कथयति
श्रूयते हि कपोतेन शत्रुः शरणमागतः अर्चितश्च यथान्यायं स्वैश्च मांसैर्निमंत्रितः इति श्रूयते हीत्य
नेन मृगराजस्य राज्ञो गीतां सर्वपापप्रणाशनीं नृपते मुचुकुन्दस्य कथितां भार्गवेणेति पुरा इदं शृणु यो नि
त्यं पठेदाख्यानमुत्तमं विमुक्तः सर्वपापेभ्यः स्वर्गलोकं स गच्छतीति चोक्तेन पावनेनानेन मलेन सर्वैरप्याद
रेण कर्णनीयता सूच्यते अतो विप्रकीर्णं तेन श्रुतिसाक्षात्कारसमर्थां नामि यं गाथा चैकत्र स्थले
दृश्यमानास्ति हि यद्यपि मार्गवादिभिः कथ्यमानामुचुकुन्दादिभिः श्रूयमाणा न तदा प्रभृत्येतत्प।
रवा१ र्यन्तं वेदवद विच्छिन्नं श्रूयमाणत्वमायातीति यद्यप्येतद्वृत्तान्तं भार्गवादिभिः कथ्येनेन मुचुकुन्दादिभिः।
श्रोतुं शक्यमेवं तथापि अत्यन्तकालेन कलौ मुख्यैरप्यवमनुष्याणां नुमश्रवमेव हि अतिप्रसिद्धं तादृश्यदृ
ष्टान्तं तच्चेदं वृत्तान्तं अस्मत्त्राणमर्हति श्रुतं वत्ते हि मय्यनुवंधप्रेमपारवश्यगता विलंबमपास्य भवंत एव
ति४ नसूक्ष्मधानेन विधायमूष्यन्तु खलु कपोतेनैकेन वैरिकोपि न वर्णमाजन्मभाक् नतामन्यध
र्मेयोग्यमनुष्यजातीयोपि विनैकेन तिर्यग्गाचरितकृत्यमिदं एव मयं धर्मोस्ति ममापि रक्षणीयत्वेनास्ते।
धर्मप्रवर्तकाव यं तिष्ठत शरणागतान् ध्यप्रतिज्ञाज्य इति वचनः कपोतेनैकेन न निवारकं धर्मदं (
णामविद्यमानत्वात्र अर्पमिं श्रुत्वार्थी तसहाधीकारेण धर्मिण्यं तन्मृत्ताया श्रुणु चावहितः कौंतपते
ति

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

धर्मशंसिन्यां श्येनकपोतवार्तायामिव कपेर्वि[illegible] श्रूयते कश्चिद्देवो वानरो वेति शंकामुद्यार्थमथपंच
पोतः प्राक् तेन धर्मविशेषे गज्ञेश्वरा[illegible] वेति पंचकेष्वेवं धर्मो न प्राप्तयोग्यो वभूव वानरेश्वरकृपुनर
कस्मिंश्चित् वने किराततस्करेत्येतां वार्तां श्रावयामास वानरराज्याभिषिक्तो भवान् व्याघ्रवानरसेवार
माकर्पेन जाति किरातः कस्मिंश्चिद्व्याघ्रेणानुधावितः स्वाश्रयपदं मार्गाद्वानरेके [illegible] एतस्मिन्व्याघ्रे जंतुके
वति एनं शरणागतं तद्गुतिमत्वा वानरः संरक्षति स्म तदा तोदुमस्य तस्थौ व्याघ्रः तस्मिन्वानरे
सुप्ते निषादमीस्यतां त्यक्ते वानरं पातयेत्युवाच तदा निपापकनिरतः किरातः स्वरक्षणाकांक्षिणा वा
नरं पातयामास अनंतरं पतितं गृहीत्वा व्याघ्रः तो जहास सापकारके द्रोह कारणं निषादं इति म
मनुष्यमांसलब्ध्वा त्वाहुवाच ततो धर्मवेत्ता स वानरः प्राणात्ययं दृष्ट्वा [illegible] हृदयस्तत्याग मनो
कृत्य व्याघ्रमुक्तं लरुमांसवल्लस्यापकर्तारं किरातं पश्चाद्दशाय्यं तरामावाते तिजावासद्रुमा
स्थितिहेतुना शरणागतहत्येचतीस्म भयाद्वानरराणां माधिपत्ये स्थितस्य न तज्जातीय न तिर्यग
धर्म इति मत्वा वा पारणा ननावलवक्ते यदा श्रीगदादपः कालुष्यमाप्नुवंति तेषां तान्निवा
कल्पकथं कलुषितो [illegible] पि यहावालिनः पदे स्थितत्वेन ते शरणागते पीडां एव च ते किं
पद्मावानरमानेन खलु भर्ता श्रीआदित्यपुत्रो धर्माधर्मवेत्ता च तत्र वानरत्वं कोपं करोति किं

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

न३

मैसाधुनमित्याद्दरणीये शरीरे मांसैः खलुपचारपूर्वकं तस्य सलिलं स्वमसभाजनेश्रद्धतः मांसैः कृते क
दे शाकेच्च तद्दाता किंप्रं रुलिवारणपेलिलोलुब्धकापपथ्यालमृशोयावपुवातशेषशारमंगात्तिनापस
वदिदमेकममहतपडृतिमत्वावह्निापततिस्म इमंमेततस्मै कोलमप्यस्यानुष्ठाहेतुलेनानुवदनं एवंचेन्नः।
शरणागतरक्षणां कैमुतिकन्यायसिद्धमिति बलकरघुकलतित्वकोऽबोति साहिते शतिजग्राह।
भार्याहर्तारमागतं कपोतोवानरश्रेष्ठ किंपुनर्मादृशोजनइति सहिकपोतोवपमिवधर्मानु
ष्ठानयोग्यजातिषु अन्यतरजात्यावाहारणपवंशवातोत्पन्न इतिप्रसिद्धः खलुकेतजात्याव
स्वनिष्ठरभावेनचककिस्यत रुद्रसमाचारः पत्निरणकालसमतइत्यरिवलयलिजातिविरोधि
त८ नतस्यकपोतस्यातिकंप्रतिपदेष्वयाभ्यस्यपतितेततस्तकपोतजन्येकोपपोयोऽगत्यरहितंविपूर त८
तानुष्ठानेकनिष्ठं अनुतापलेशोनवा अनुकूलवारैनवानल्वितं प्रतिजग्राहस्वात्मस्यागेनेहि
तंलुब्धकमंगीकृत्यावतीममाकूनाशुरिसामान्योनोक्कार्थतद्दतिप्रदर्शनं विशिष्टमपिप्रापीदृता न४
रमिति एवमेवरावणाआगतश्चेदस्मार्कमंगीकार्य इत्यभिप्रायः आगतेअस्यांगीकारएवकेमुपाया। त२
नुष्ठानकपोतवासद्गुमस्थले प्रत्यागमनमात्रमेव तद्विनावनस्पतिदेवताः जल्पकत्वेशरणागत
हृंचकपोतेनश्यतोतिस्म प्रागपिकपोतद्दत्युक्तोऽपिपुनरपितद्दुक्तिःशिवेः शरणागतरक्षणा

श्लोके५ वव६

ग्र१० वसुरुसा ... गान रूपैः क एव स्वपुत्रेण स्वबालेन एवं न यस्य स्यात् ज्योत्रिवृः पितेति तेन त्यितो ता चा
१५ धीत चेतनु वेदोत्तौ क्रिया र्थद्रष्टा हि यिनेन नरे चरे पोषयोगरुड प्रिपुत्रः स्थलेन रिबेति खलु क एव स्वपुत्रेण
क३ महात्तपोभिनः एवं महर्षेः संसारनरक निस्तारकेण क स्वपुत्रेण कडुनापित नाम्ना च प्रसिद्धि मुद्वहता
खलु कडुनाते भवप्रस्तुतौ सचापि भगवान् कडुरिति ब्रह्मर्षिभिः कीर्तनीयाख्यो नहि रूपैः पुत्रेण परमा
विरोधी यात् कुत्सनु प्रदीप वदनंगी लज्ञानो देयात्यि तेन हेतुलज्ञान विकापूर्वतामृणु इतः पूर्वमेव तत्
गाथानाकरोतेन तत्वमेवमाविज्ञात्मा सिएना मवद्वितेमनाग्नरुगाथाद्वयमधिका नेकार्थाचि
तासुलभमभ्यसनीयत्वाप संकुचितश हृत्वे नहास्त्यपुरा गितौयप्रमत्तेन निर्मितावेदनाहिद्वौ ग्र० मि०
गीतां कडुर्महर्षिरेनां कल्पितवानितिनावेहिरुचर एवेसा मत्वेन गालवत्यु एवं विद्यमानामेवायममा पुर्दे वंगी
ताएतत्कृतित्वेपिसामध्यनिवत्समस्त्तपातेकापनोदनत्वमाहसाबालेधर्मिष्ठा चेद्रोरूधर्मोपपन्नयम
ग्र४ त्युक्तधर्मं इवनहि प्रज्ञुत्तिसिद्धमथपरम धर्मे विषपावल्वियं गाथा सत्यवादिनामत्यवदनशीलेन
कडुमहर्षि स्वप्रविविधा प्यस्यत्या नर्थाकिं नवति अत्र मरमर्षिरोतिपयार्थदर्शीत्वमुक्तं सत्यवा
दिनीतिपयाद्दृष्टार्थवादित्वमुक्तं धर्मिष्ठमिति परम प्रवोजत्वमुक्तं एतेनम्रमाचिप्रलंभादि
रहितः सर्वलोकहितस्य वक्ताकं श्चिद्दितायाःस्ततमत्वमुक्तं उपरिकं कडु गाथेत्युच्यमानायां चतुः राम १५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

१॥

पुनर्मद्विधो जनः कपोतश्चरितं पश्यतां मादृशां किं वक्तव्यं अहं शरणागतरक्षं समुद्दिश्य ॥
तत्र जेरघुवंशे षष्टिवर्षसहस्राणि लोकस्य चरतां हितं पांडुरस्यातपत्रस्य छायायां जरितं
यो०२ मयेति संवत्सरषष्टिसहस्राधः बलातपत्रछायां विना छायांतरमनाश्रित्य [illegible] लोकरक्षणं ।
परस्परादिगंतरेषु रथस्थेनालयतः प्रसिद्धस्य दशरथस्य पुत्रो वसिष्ठविश्वामित्रशिष्यो महायो-
गिना श्रुत्वा तेन कृतं सर्वं घोरा मो विग्रहं वा न्यर्मशक्तिस्वयमपि [illegible] शिष्टतपाश्रसिद्धिमान्नमपा
च६ दानां च लोकस्य कर्ताकारयितासद्वृत्ति राता वत्स्यर्थं ते सर्वे लोकानुकृतो अनुष्ठानवान्न संप्रति शर-
णागतहिंसां कुर्याच्चेल्लोकः कीदृशः स्यात् मद्विधः मत्कृतपश्चाद्भवे सामान्योपि धर्मसेतुर्नृपा-
णामिति मादृशां सर्वेषामुच्यते सम्मतत्वेनास्य ततः मद्विधः मादृशः शरणागतत्यागं न करोति
हिंसा निरूचिता ताद्दवध्यव धीमनुखोनां राचरणादिना त्वस्वं विविधं कार्यं एवं ततो जनः शरणागत्य त५
गकृत्स्नो दृशो न्यतिमानस्यात्मादृशां जन्मप्रयोजनं च शरणागतरक्षणं हि शिष्टानुष्ठानस्य प्रमा
णत्वेप्यके [illegible] स्य कपोतस्यानुष्ठानमिति तत्र प्रमाणमात्तकिं अस्मिन्नर्थे विधायकं वाक्यमिति शं
ति. कायां कंडुर्महर्षिः [illegible] इति वृत्ते कर्षेः कण्वस्य पुत्रेण कंडुना
परमर्षिणा [illegible] पुराणीलां धर्मिष्ठां सत्यवादिना कंडुरिति प्रस्यातस्य परमर्षेर्जन्मकर्षेतत्

मे१

स्यात्तद्विनाशोप्यविधीयमानेइतः पूर्वमेकस्मिन्नागस्युद्दिष्टे सति प्रातुर्निवासादागमनमात्रेण शरणा
ग्र म० १६ तः॥ गौः किं विनापूपः इति न्यायं परंतप शरणागते किं पौरुषप्रकं न साक्षात्सत्यप्रेषितुं खलु न हन्यादिः
तिस्वकर्तृकहननमात्रं खलु निषिध्यते इत्युक्ते तथा नखे तरक्षियमारणाशरणागतपीडाया माः
प्यात्तिदृष्टविभागभिन्नशरणागतावस्थानालोचनेन मारणाब्रह्महित्यात तद्दृष्टलं कार्यमिति न्नवे ॥ श्र ति४
र्त्तौ वा यदि वा दृप्तः परेषां शरणागतः अरिः प्राणान्परित्यज्य रक्षितव्यः कृतात्मनेति आर्त्तो वा यदि वा
२६ दृप्तः संप्रत्येवाभिमतासिद्धिः स्यादित्यविलंबन्नमम वस्थानवास्यात् विलंब्यलब्धव्यमेकं फल
प्रार्थयतामभिमतं सिद्धमिति निश्चीत्यावस्थानं वास्तु अस्य विभीषणस्याभिमतं प्रत्याकिं वस्येना
र्तिरस्ति यद्वा प्रपत्तयभयादिपुरुषत्वात्यद्वारा तदभावेरदृप्तः शास्तिराव मात्रदृष्टविभागं शंसति परेषां श
त२ रणागत इति इतः आगापरिचितानामावासं प्रत्यागमनं अरिरिति शत्रुत्वे समूलमंतर्वर्तमाने मित्रभाव
नयाभ्यागमने वा स्वप्राणान्परित्यज्यैव रक्षितव्यः अस्थिरान्प्राणान्परित्यज्य स्थिरं शरणागतरक्षण
धर्ममवलंबितुं खलु योग्य इममर्थमात्मसारोः परप्राणानुयो नरः परिरक्षति स याति परमं प. स्या॥ रा म० १६

रि३

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्लोकस्याभाषश्लोकेन हर्षाद्यत्येयं सिद्धोक्तावपि गत्यंतरशून्यत्वायामात्मनिक्षेपाभिप्रायत्वं जक
शरणागतिशकलतुल्यांजलिबंधादिमात्रविधायिनमपि हानिं नैनत्करणमघावहामि।
त्याह च बद्धांजलिपुटं दीनं याचंतं शरणागतं न हन्यादानृशंस्यार्थमपि शत्रुं परंतपेति आ।
नुकूलवाग्वृत्त्यभावेपि अंजलिमात्रमेवालं अंजलिः परमा मुद्रा क्षिप्रं देवप्रसादिनीत्यत्र त
न५ स्वतंत्रस्याप्याशुदयाजननी मुद्रा खल्वियं तेन अंजलिर्वाङ्मात्रं वा विना कार्यं तत्प्रद्योतकाव
स्थानमेवालं याचंतं अंजलभावेपि कार्पण्येनुवृत्तेपि अहृदयप्रार्थनेवालं शरणागतं अंज
लिबंधादित्रयेपि अविद्यमाने विरक्तकस्य निवासस्थलाभिगमनमेवालं पूर्वस्वरक्षाभरनिक्षेपा।
शरणागतिशकलान्युक्त्वा शरणागतिमिति पूर्णां प्रतिसमर्थ्येति वाक्यात् न हन्यात् स्वेन वा रक्षण
शक्तस्य स्वस्यापि हानिर्वा हानिर्नैनन्या आनृशंस्यार्थः ऐहिकाभ्युदयार्थो वा प्रत्यवायपरि
हारार्थो वेत्युक्ते सतितेभ्यः प्राक्प्रयोजनांतरमाह आनृशंस्यार्थमिति आनृशंस्यार्थमित्येत
न्महागुणरक्षणायैव प्रशस्यतेति लोकैः स्वस्यागर्हणीयत्वाय च अपिशत्रुं साक्षाच्छत्रुः शरणागतः

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

कृत्य वेपेक्ष्यता स्वावगतो पापैर्न त्वां कुर्युः रघुप्रभ तयोज्ञा लगणादीन्स्वयमेवांगीकृत्य रक्षतुः स
श्री०
१७ श्लो०२ राघवमह यथैकाक मनन्यगतिमागतो न त्यक्ष्या दिति स्वयमुपेत्य रक्षः पुण्यापात्मे लोकेपा ५२
लनेनिपुणा दित्यादि चतुर्दशसाहस्रिप्रपंचयतस्तु न तु परिसमेरेत्य के सर्वेमाहिमा सर्वेश्वरैश्वर्य
निरपेक्षं सुरसन्कैविविधाजेस्तस्य शरण्यभावप्रदर्शयिता चालि वहदन्ति चेति मंस्यापरिहृतं नाहं
तितस्या पेतस्य पापस्य क्रौर्यमाकर्णपूर्वं तत्र दूष्य रहस्यति संवादादावतिप्रसिद्धं खलु तदा
शरणागतंनन्त्यजेयमिति राणीचयशः विनो धर्मज्ञो धर्मशीलाचननेपमनिंदितो नाकार्य ३६
कर्तुमिच्छामि न्यालणोस्त्वविशेषतः श्रुतधर्मः सत्यशीलोज्ञानन्यमानुष्ठानेन नाहमेत
त्कर्तुमिच्छामि गच्छ धुवे ... सुरोत्तमाः गसिष्यार्थे पराणि तत्र सरणागत यतोमिह न चा
श्लो०५ स्य बीजं रोहति हि कालेनचास्य वर्षं वर्षति वर्षकाले भीतं प्रपन्नं प्रददाति शत्रवे बसेन्द्रो देवा ग्रह
रत्यस्य वज्रमिति चतुर्दिनाव धीरूपदमुपेयुषान श्रमनी विरणा नहेषसाप्रेषितादिविमर्दः प्रति
देवपुरोहितः प्राह तदा पायश्चित्तेन मुच्यति महापातकीनो हिपि शरणागतहन्तारं स्वपूर्वेः
कापिनसिध्यति पयं ते हृयमेधे नमहापातकिनो पिहि शरणागतहंतारो नत्वेवं ब्रजनी चरति १७
रघुराघवसंवादे अयमर्थः प्रसिद्धः रानमयेलोभाद्विषाद्भयाद्वापि यस्त्यजे च्छरणागतं ब्रह्महे
त्या१

नं यस्मान्नावर्त्तते पुनरिति प्रारोशपि त्वया [illegible] राजन्नुरक्षितः कृपणो जनं [illegible]ः पोतो यथा ख्याने प्रविशति इति श्येन र
सुरेन्द्रः कृचेरावमकरोत् अस्य कृतस्नेहानेकान् तस्मात् विदुषो विशेषात् भूयस्त्वमिति भवति खलु स्वरव
कवान्नरेन्द्रो हि किरातश्वसेन संरक्षितः शरणागतः पश्चात्कृतघ्नः सन् प्रातिकूल्यमाचरेत्तदा स्वयं नश्य
न शिक्षाद्यधिकारान्वितेसति तद्वारा तत्पदहाशिक्षाद्यनधिकृतेपि पश्चात्तस्मिन्ननुताये न शरणागा
तेसति क्षमा तथा त्वाभावे उपेक्षणीयः हेतु प्रातिकूल्ये उपेक्षायां शरणागतस्य स्ववधादिपर्यंतं प्रवृत्तेस
ति तिशास्त्रार्थविरोधमपीदपायपथा प्रोतस्रतिक्रियो वा कार्या इतः परं श्लोकद्वयेन शरणागतपरित्यागेभा ज्ञातः
विष्य [illegible] दृष्टादृष्टप्रत्यवायान् कथयति स चेद्भयाद्वा मोहाद्वा कामाद्वापि न रक्षितः स्वया शक्त्या यथाशक्ति तत्या २७
पलोकगर्हितमिति भयाद्वा शरणागतपरिरक्षिते प्रबलास्तद्विरोधिनोस्माकमपि बाधां कुर्युस्तदा किं कीर्
ति ष्यामईसेस्कृतसकन्यायो त्रदृष्टः मोहाद्वा ईदृशं व्यसनं प्राप्तं भ्रातरं यः परित्यजेत् इत्युक्तयुक्त्या भासा गतं
किं पीडां पश्यन्नेतदृशं नैराशावहमिति स्वचिवे परीत्यावस्थानं शरणागतस्यवा [illegible] श्रेयो प्राप्तावानाद्वा शात्रवादु
अपि [illegible] पूर्वकृतापकारस्मृतिमूलो दासीन्यादि हेत्वेतराद्वा नरक्षितः कृपाते [illegible] कच रवोल्लानयन वद्ना
न रोपेद [illegible] मात्रे स्म हृदस मारणवत्यवायः तस्मात्त्वयमेव पीडयत्ति चेत् किं वा फलं तन्न जाने स्वया शक्त्या शा त्रिर
क्ति वे चनाभावे नरक्षणं कापि तस्मात्तत्परिग्रह राद्भ्यं पादि सर्वप्रकारेणेति तात्पर्यं अथ वा शरणागतं स्वी ग्र१

कालुष्यात् कामतो वा यस्मात् लिंग न हेतुस्वच्छेदाह यस्मात् हिंसामि दृष्टिराक्ष सवत् शरणागत ५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

गीर गर ७

म्र विश्वामित्रादिगुरुवृन्दमानैकदापि संवसेयुः इत्थं दृष्टप्रत्यवायमुक्त्वा अनंतरमदृष्टप्रत्यवायं
अ० वदति विनष्टः परपतेस्य रतिरणः शरणागतः आदाय सुकृतं तस्य सर्वं छेदरह्नित इति रक्षितुं समर्थो
१९ पि यो न रक्षति तस्मिन् पश्यति सति विनष्टः शरणागतः पार्थक्येन स्वार्थं सुकृतं संपादनं विना
अनेनार्जितानादिकालीनसुकृतं समस्तं समूलमादाय तत्स्वाप्यपुण्यलोकान् सकलान्स्वय
मध्यास्ते शरणागतपरित्यागी तु उपरिप्रायश्चित्तविधानाभावात् विद्यमानगुणसुकृतलेशत्वापमरे
ण निरंतरं नरके निमज्जत्येव उत्तरार्द्धेन दृष्टादृष्टप्रत्यवायाः संक्षिप्य वर्ण्यंते अश्वमेधं चापशस्यं च व
28 लवीर्यप्रनाशनमिति शरणागतहानिं गते सति अनंतरमेव तद्वुपेक्षिरणः परलोकश्च तेजोबल
वीर्याण्युक्तानि गुणविभूतिर्भोग्यवस्तु पा हति शरणागतं कृत्वा तदभिमतसिद्धिरत्रैवास्यात् तस्मि रक्षणे ७
ज्ञातद्धि न्नकृते तस्य परित्यागिनः सुकृतमादाय स्वप्रपन्नादृते स्वयमागते परलोकसौख्यं परत्र सिद्ध्य
ति तस्मात्केनापि प्रकारेण शरणागतस्य न कार्यहानिरस्ति एवं शरणागतरक्षणाभावे दृ
ष्टादृष्टप्रत्यवाया ववोचत उपरिश्लोकेन शरणागतरक्षणाकरणे ऐहिकामुष्मिकपुरुषार्थ
सिद्धिं भावयति केऽनु महर्षिणा कार्यानुष्ठाने स्वस्थितिमसहमानस्सन्नरघूद्वह तत्त्वत्त्वां सरचा चिं
पति करिष्यामि यथार्थं तु कंडो वृच्चमुत्तमं धर्मिष्ठं च यशस्यं च स्वर्ग्यं स्यात्तु फलोदये इति । १८
करिष्यामि अहं शरणागतरक्षणं करिष्ये धर्मः श्रुतो वा दृष्टो वा इत्यादि कमालोक्य ध ।

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सममं तस्य पापमाहुर्मनीषिणः शास्त्रेषु निष्कृतीर्दृष्टा महापातकिनामपि शरणागतहंतुस्तु न दृ
ष्टा निष्कृतिः क्वचित् प्राणान् वध्यमानं तु यत्राक्रमसमुपेक्षते स याति नरकं घोरं इति प्राहुर्मनीषिणः
इति पूर्वनरहर्षिणा मिदं प्रतिशिर विशश्छेदः शरणार्थिनमिमं भीतं द्विजमाशरणागतं त्यजेद्यदि कोऽम
न्तस्यान्तरः पापकृत्सु विशक्तो परिहत्तो सो भाइपापाः शरणागतं यस्त्यजेत्सुहृद्भो लोके ब्रह्महत्या
सविंदत इति हासो न मेघ्यक्ते यो हि कश्चिद्द्विजं हन्ति गां च लोके मातरं शरणं तेच यो हन्यात्तुल्यं ते न्याय्यं स्यात्
षां च पातकं इति कपोतीसन्निवेशकारिके राजतरंगिणी पपातिकपोतेश्चयाहं शरणागतं परित्यज्य
स्व वेदविज्ञायचाहिजः संवत्सरं यवाहारस्त्यापमवसीदतीति मन्वादिमहर्षिशोकाः रक्तं प्रायश्चित्त
गोरवान्वितं हि लोकगर्हितं तमेवमागतस्यास्य पातस्य मयार्थिनः कथमस्मद्विधस्त्यागं कु
र्यात्सहृद्विगर्हितमिति शिबिश्च सितश्रिहृगर्ता मात्रमेव न एतस्यापकारोऽपि प्रायश्चित्तस्य
विधेयत्वेन सर्वेऽपि लोकास्तद्दृष्टं कुर्वते तेन न सहनं ज्ञात्वा सततं स्मारत्व तु बालघ्नः पक्र
तघ्नाश्च विप्रघ्नानपि धर्मतः शरणागतहंतृश्च नैव संवसेत् शरणागतबालस्त्रीहिंसकान् स्त्रीहंतृश्च
संवसेन्न तु चीर्णव्रतानपि सतः कृतघ्नसहितानिमानिति शरणागतघातकबालघातिन
स्त्रीहंतारं च प्रायश्चित्तेन न सत्कर्मिषु कृत्रिममपि समर्कं दूपिन संवसेदिति एतत्क्षमावासो दोषावहः॥
स्यादिति मन्वादिशास्त्रेषु निगद्यते एवं सत्यहं शरणागतत्यागं कुर्यां चेत्सर्वेऽपि लोका वशि

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्र॰भ॰ नःसद्भिस्तदास्थाप्यते विश्वामित्रवसिष्ठवामनरघुरामोमार्गप्रपसीनान्नीजंपरहस्यतिप्रभृतिभिर्न्निवर्षपेटा
१९ पथ्यः परमधर्मनिर्णयाधिकारः सप्तमः सर्वेषां कृतिः स्मृतिस्सदाचारः स्वस्य च प्रियमात्मनः सम्यक्संकल्पजः ।
कामो धर्ममूलमिदं स्मृतमिति महर्षिप्रोक्तधर्मप्रमाणेषु पंचसु चरमात्पुर्लायंचमे प्रमाणं वक्ति सकृदेव प्रपन्ना
य तवास्मीति च याचते अभयं सर्वभूतेभ्यो ददाम्येतद्व्रतं ममेति सकृदुपायान्तरेषाहृतेः स्वस्वार्थवत् प्रपत्तावनावृत्तिः
शास्त्रार्थः स्वकार्येणानेरपेक्ष्यसमुक्तं प्रपन्नाय तवास्मीति च याचत इति पदद्वयेन गोप्तृत्ववरणमनिरोधायोक्ते यच्छ
18 प्रपन्नायेति मानसी प्रपत्तिः याचत इति वाचिकी कायिकी च पंचवक्त्रमाद्युपायोपदेशकथने वा अथवा प्रपन्नायेति गौणवली
वर्द्ध्यापेन प्रयोजनान्तरपरं तवास्मीति च याचत इत्यनन्यप्रयोजनत्वमिति प्रागुक्तं च प्रपन्नानां तवास्मीति च वादिनां
प्रसादं पि रहं हन्त मम पि कुर्वन्ति मायव इत्यस्मिन्श्लोकेप्येवं पृथक्त्वेन विवक्षा द्रष्टव्या चतुर्विधा भजन्ते मां मिथुना
सनं चतावदाग्निस्त्वया वांछिता तावन्मोहस्तथाभयं याचत्नपातिसागरस्वामेश्वरापनाशनमितिसायुज्याप्रपत्तिरप्याखि
लफलसाधनं अभयमिति संकोचाभावेन सर्वापायाभाववक्ति सर्वभूतेभ्य इत्यत्र केचित्येवमीत्याहुः सौमयाजीस राम
मिपुत्राद्याष्टतुर्थीतिशंसति अत्र पदद्वयेपि गुणदोषसमाधानानि तत्तत्स्थलेषु द्रष्टव्यानि प्रागुक्तपदे प्रपन्नाय १९
सत्रसंकोचाभावेन प्रपन्नेष्वनधिकारत्वं सिद्ध्यति चतुर्थीपदेन सर्वाधिकारत्वं वाचोक्तं सा संचमी विभक्तिश्चेत्तु के

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मेनिष्टेःपुत्राभिरेनदपनेतःतत्स्वरूपंबंधुलतांसपाणंपदा अनुष्ठानापरत्वस्त्रैकागाथा अभ्यसनीपानगाथागाथिनेषा
स्मिन्वहुवेदपिगायति प्रकृतिंयोतिभ्रतानिकुलिंगत्राकुनिर्वर्षेतिवदन्यदुक्तमाश्चन्यलक्षणाघनेवयथार्थंयाध
न३ कामानामस्य ऋतिसंवादेननानन्तोक्तिः किंतुदृष्टादृष्टविरोधपरत्वदुक्तिर्योजविज्ञेयसङ्गावंपश्यतःकंठेव
चनंधर्मस्यतत्त्वन्निहितंगुहायामितिस्थितिःस्मात्तमहाजनोयेनगतः सपन्था इतिप्रख्यातेकंउमहर्षिभागीनु
सरणंखलुसत्कार्यंउत्तमंउत्तमधर्मविषयंपदा अस्यवाक्यस्योपरित्वपावाअग्रेगदाशिष्मिवास्वेनवाप्रख्याना
तरानुदयात् सर्वोत्तरंखल्विदंवाक्यंअसमीतामयप्रदानेनसर्वान्कामानवाप्नुयात् दीर्घमायुश्चलभतेसुखीच
वसेदामवेत एकतःक्रतवःसर्वेसमस्तवरदक्षिणाः एकतोभयभीतस्यप्राणिनःप्राणरक्षणमितिसंवर्तोक्तता
त्कालिकफलंविपाककालीनफलंचपुरुषार्थधर्मिइत्यपरस्मैचेतितत्कालेक्षिंफलस्यात्सपंसानुफलोदयइतिप्र
तिवंधकापगमानंतरंविपाककालीनफलत्वात् अतोभूयस्तरोधर्मःकश्चिदन्योक्षिवेवरप्राणिनोभयभीतानाम
भयंपदीयते महाधर्मोऽविज्ञेयः शरणागतपालने धर्मनिष्पतत्वज्ञायवमाहुर्मनीषिणइतिशिविप्रभृति
रक्षणा२ भिर्निदर्शितंशरणागतेभिवसकलधर्माणामवर्तंसम्यक्एतत्तुनावाकारणिकत्वसमर्थत्वपुत्केयुधिष्ठिरायशा
रणागतेःफलसिद्धिरसंदि तितनामर्थ दीनोदपातुवापराप्यतुपरंप्रावसंतावानतः ज्ञानमः शरणागतःशकन

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

सुभ. २. ह्री ब्येति महाराजस्यापि श्रायमाणो नयाश्री नरमाह दत्तमस्याभयं मे यतिस्म यसंकल्पोहं प्रागेव शरणागतरक्षणमस्य व्रत।
मितिसंकल्पितवानस्मीति विभीषणाऽप्यपायानुष्ठानेन कारतेनाहमप्यस्याभयप्रदानं कृतवानेव इतः परमस्य परीक्षारूपमपदे
तनुत्साहस्यस्य व्रतभंगः कार्यः किं स्वयमेव लक्ष्मविषेके सुग्रीवं गहादिषु युक्तस्याकं रादित्यायमयमंगोऽस्ति किमिसुक्ता हरिमेघवा
नरराजस्योमहामनास्वयमवाहि तस्य नूपतन्दिम यणपथ्येमुक्तं श्रानयेनमितेन त्वार्यनिमयः शरणागतविभीषणप्रकाशोनाम
पञ्चमोऽधिकारः एवमुक्ते सति पूर्वे गीतवषुवेष्ठ श्रीयंहमवाप्य तौ महाराजः स्वयंना लब्ध्वा विरतापराघनिष्ठमर्थं रघुवरस्त।
१० मापनं स्वयमेव पुरुषकारं कुर्वन् वयं विभीषणस्याविशेषेण त्वं लोके कर्णकरणापार्थमेवाभवयं वासि विभीषणासमस्ता
शोकस्मीतिदासत्वापार्थः स्याम इतिचितापयन्निसद्यस्येप्रतिवंधकापगमे समनंतरं रघुवरस्य शरणागतलाभरूपपुरुषार्थश्राप्ति
प्रकारं दत्तमस्याभयं यथेसुतया अभयं लब्ध्वा ततः शरणागतस्य विभीषणस्य गमे वं विशेषणा रघुकुलो दस्य मीस त्किं विनो।
पायांतर इत्यानां शरणागतानामिमानविषयानां विभीषणेन सह गतानां चतुर्णां राक्षसानां रघुकुलानं मच्चरणारविंदपरिचर्या राम
रूपपरमपुरुषार्थलाभे स्वपर्यवसायिधा युक्त परस्परसंश्लेषजनितप्रीतिपरिवारस्वरूपसत्त्वापविशेषांश्च सवनितसर्गश्चे २.
तोमरसर्गोऽपक्रमेण नसंप्रयुक्ता शरणागति वेदरूपेस्मश्रवंधेऽपनिषज्ञातमभयप्रदानकरणं श्रीवाल्मीकिः समाप
यति तत्र पूर्वं स्वसंकल्पितं पर्यनिषयेस्वेतरसमस्ताप्रतिघातत्वादे धिस्तनिरंकुशत्वान्ते ज्ञानेजितपर्युपरि हृदयस्थिनपा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

वलेरावणादिमाश्च अनलसरभदयमाहिमं: स्वस्मादप्यभयं ददामीत्यत्रैवं न तु यो विभक्तिश्च विभीषणायेति राव
णोपि स्वयमागतश्चेत्तस्मै अभयं ददामीत्याह सप्तपदः शाकप्रकरणे नोपरिष्टात् केन च युज्यते अस्यां योज
नायां सर्वेष्वपि भयाभावो ध्वनितः तिदानें सर्वभूतानामेकः कर्मफलप्रदः इति पश्यन्कथा तुल्या कुतश्चिन्नवि
भेतीति सर्वापराधेतिकृत्वा प्रपन्नाचारणानिधिं प्रसादयन्नपि पुनस्ततोप्यभयमस्तीति एतद्व्रतं इदं व्रतं सर्व।
प्रमाणानुमतं सत्यवाचा करप्रमेयं कल्पविशेषरूपम् खलु मत्तःकस्मिंश्चिदपि नु स्थानपारे यं प्यज्ञानाराज्ञयादपः
सकृदपि नायं तिरक्खलु न स्यादनिवार्यमेतत्कृतं प्रेमविदुल्लोलतरंगाणयं अंगीकुर्वन्नरसेति तात्पर्यं अस्मिन्श्लोके इति।
प्रकृतेनेनद्द पदितं प्रपत्तेस्सर्वाधिकारत्वं प्रकाशितं रावणविभीषणो राहरणेन दर्शयिन्नयं विभीषणो वास्तुरावणेप्यस्तु अहमस्मि स्वम
यप्रदानं कृतवानस्मि भवतः मद्यगत प्रमुखवानरपुंगवान्प्रपुरस्कृत्य मोशरणागतमेनं अमानवव्याख्या रूपमेवास्मा।
मि: संयोज्यार्यकेमेनं पुरुषार्थं प्रपन्नोसेति सुहृत्वा रतं तं प्रकटयन्नाह विभीषणो वा सुग्रीवपदिषाराक्षसः स्वयं आन
येनं दृष्टिस्मेर दत्तमस्याभयं मयेति पुष्पं तुक्तं भंग्या विभीषणो वास्तु कपोतं श्यालिस्तो मिनेनार्य भंग्या सान्द्राह वणोस्तु वा
अस्य राघवं न्यायसांगत हृत्वा हतु दोषिं अयं कृतवतः अस्य तत्र उक्त दन्तुं बंधिनोप्यनुप्रविष्टाः सततस्तु बंधिमये प्रज्ञांतेस्व
लुञ्चस्याभयप्रदानकारणं तस्मात् विभीषणं आंगीकारमनुमन्यांग दाहि कपिनायकदाक्षिण्या विना रापविभीषणोकिंचिरस्थितेवपरिग्रहः।

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रम. २१ ।त्स्वैवं वर्णहृद्यं कृत्वा धीरः कर्यमस्त्वयानृप कस्मिन्न दृष्टपूर्वं शरणागते कोपात् तस्मैन ग्रमक्षिव शौरेक को हि स्ये: सर्वैरगुपजीवि
मि लिंगादितोपपत्तिर्निर्दिधानामनंगीकुर्वेन्मायया दर्मीन्दृशं हि स्मितयैस्थितः नृत्यत्ति हि विरघुवानेकपोतवशिष्टविश्वामित्रा
दिसङ्गिरंगीकृते शरणागतपरित्राणधर्मरूपमार्गस्वदृश्यमिति कोशरणागतस्य दोषेन तोभातेति यत्वमार्पन्नमाषेणाःतस्
क्ति तापामध्यास्यक्तस्मिली ये मा ग्रमगं तुपानेवमवृत्ति अस्मानतिक्रामितुमराक्षोस्मत्रिदिश्यनात्प किं मानमपवामस्त्विह
प्रतिवुद्धोसिकिमिसुकेः ममवाप्यं तास्मापं शुभं देवास्ति विभीषणं अनुमानाद्भावा अत्र सर्वतः सुग्रीवस्तु सर्वेरप्यनवेवाप
२२ नीयकालुष्यमेहृदयं त्वादि यस्मि स्थापित अस्माद्स्मत शरणागतं भुजं जानाति अनुमानाद्भुशाद्गस्मनहानेय इत्यादि श्लोक।
णादादिमिष्व भावाद्भअभिप्रायधेजवेदये काणादिमिष्व सतां हि संहृत्य पेदेषु वस्तुषु प्रमाणामंतः करणप्रवृत्तय इति स्वांतः
करणमेतत्कुहत्वेप्रमाणमिति यास्ववितानवदिष्टैक विधं प्रत्यग्रपंन्नावगाह्यनतं नमेचितयत्नतस्मिन्ननुरक्षेत्येति सर्वथा
वेति सुग्रीवितः इतःपरं सर्वशक्तिरपि भवानस्मान्कलुषीकर्तुं न शक्नोतीति तात्पर्यं मये रामो विभीषणाय किं कार्यं भवद्भिश्च
किं कर्तव्यमिमेतदुभयमपि त्वत्रियोगं विना स्माभिर्न कर्तुं शक्यमिति राघवाभिप्रायं ज्ञात्वा महाराजो विज्ञापयति तस्मान्नृति।
अंसरास्माभिस्तु सोभवतु राघव विभीषणोमहाप्राज्ञः सवित्वं सम्पुपैतु न इति तस्मान्निर्दोष त्वमानमेवन अस्मादप्य राम
पिकत्रेमवल्लत्ताना यपोश्रितेनवा वितं नेमत्तं नेमतेनवा समेतिभुजपा प्रज्ञातपोमैत्री नजीयति इत्यस्माकमेतस्यचमनोर २१

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रतं अपरे वशाः सन्मतराजमेगाद प्रमुखान्स्य पितापवतां स्वप्रतिश्रीतयेनेरितस्मेष्टुमुक्तवान् ततस्तैवं विपोसो ग्नाग्निनपार।
तेषांच विभिंतनरं गमय महाराजस्य वितापन मेरीनात्मा किमर्दार्विदिति रामसत्तुवनः स्नातासुग्रीवः स्लवोभ्यरःप्रत।
माषनकाकुस्थं सोहर्दनाभिचोदित यतिशरणागतमेतन्महात्मा घनुग्रहाभावेनन्वगस्यत्तरापरिग्रहेणाचविनश्यदृशा
न्वितं विभीषणांच तदपकर्तत्वशावणप्रेम विवशोपजीवनस्मरमापितन्ने नाब्रवीत महाबाहुः तुग्गल्दैना प्रमहाराजस्य का।
लुष्यकुम्हत्वंरूप प्राप्त नदृशा पाद्दानी प्रवोधश्रीमुक्तिरूपावस्था भेदापितिस्त्यपेते सुग्रीवः प्लवंगेश्वरः शरणागतवि
भयापन्नाराभिसंधिविरोधशारवत्नस्य महाराजस्यनामवत्तवदृमान्यत्वसिद्धिः काकुस्थशब्दोपपरावस्थायामसंभावित
त्वेनाशावतीर्णत्वध्ममंसोलभ्यमभिधत्ते सोहार्देनाभिचोदितः निरुत्तरोमहाराजो रामस्यदासस्यवासोहार्देनप्रेरितः प्रो
वाच किमत्रचित्रं धर्मज्ञ लोकनाथसुखावहपत्वमार्यप्रभाषेथाः सत्ववान्सत्पथेस्थितः इतिमाद्शाम्सतादशांवाक्यमहु
ष्ठेरायस्यर्थस्यात्सुमद्दुदीरिते दर्शितप्राक्यविस्तरे किमद्भुतमस्ति त्वत्स्वभावस्यैवंविधइतिमत्वाति हेमधर्मज्ञ सारवांतन्त्वदमग्रा।
हांतरत्वंश्रमसोनसंचारं कुर्वद्भिरस्माभिस्तदभिहितत्वानविषयाशेषधर्माः कथमववुध्यंते स्नस्नःपरमदुर्ज्ञेयःसतांधर्मःस्व
वंगमेत्युक्तवानवलुधर्मेपायालभ्यंवेति लोकनाथः स्ववस्लविनाशार्थरत्नयांस्वामिना नातिशापावरं तस्मात्वंविभीषणमभ
यं कृत्वा वास्मानपराधम्प्याप्य कृत्वारक्षितवानसि सुखावह विभीषणोत्वल्कैंकर्यं कुर्वतिमतिश्रम्मासुलत्वैंकर्यंविदध

शरणागतं २

ग्र॰म॰ २२ इति वायमपि लक्ष्मणविलातिशयं न चाराततमानपोऽस्तीति संबंधनिबंधनं मालिन्यं यथा नहन्तु तथैनं कर्तुमेव धारय
पराऽस्माकं त्वद्दासत्वनिश्चयेऽपि स विभीषणः स्वविनयेन तल्लानुमनुतेन स्वस्वैविध्ये तामिवायमपि मरखिलत्वमनुमतास्मान घा
विधेहि स्वरूपोदासोऽस्मीति वा हित्वा रवपंदा मास्फुरतीति यांतास्वर्पमस्तु ये तु वैभवगानुजने ना धिक्येन पमस्ता स्वनादरमकुर्वन् वान
रान्स्वपरिवर्णापेव स्वीकियताम्मिति हृदयं श्रीनरेहाल भूमापपो स्यत्यवदयापगमे नमाग वतस्रोप स्वपयंतिभगवतेऽर्पयेत।
निशास्यैषं वानमहाराजो रघुवरेण्यस्य चरणाज्जे विभीषणो नीनां तत्किं करतां प्राप्यते इत्थं शरणागत विभीषणोपेति तत्त्वनिवेद।
पतमांचित्र मितस्तपांचा प्रकारेणपुरस्कुर्वतां के चामभिलषितं च महाराजो विज्ञापयामास ततलक्ष्मणोऽपि तमन्वशरणापन्नोऽस्मि ३६
ह्रिदयमतेरत्न सुग्रीववचो निशम्य तं हृषीश्वरेणाभिहितं तन्मेरेश्वरः विभीषणो नाम भुजंगमसंगमं परतापि राजेन यथापुरंदरस्ये
ततस्तु सुग्रीववचोनिशम्येति ति पुरुषकारभूतानां महाराजादीनां शरणागतस्य विभीषणस्य चाभिमत सिद्धे महाराज विवेकरूपं
कंनापितानिश्चला यो कि भवणामंतु रमरहमे तनुरस्कारेणाचारणागत परिग्रहरूपलाभप्राप्तोऽस्मीति रघुपतेर्हृन्निधाय पासिद्धिवि
शेषातिशयममिप्रेतितः शरणागतरक्षणधर्मविधायकं शास्त्रं च स्वस्य पतं नव विनानतानी स्वमतरवसमहाजेरोस्यो किं शरणागत राम
परिग्रहस्य कायरां लत्वा तरंगी कृत वांनेति ता सर्पन्नरेश्वरः शरणागतरक्षणधर्ममभिप्रेक विभीषणोपयुक्तं लेजनन मितानीमर्षस्य २२
पीडितमितिस्थितः हृषीश्वरेणाभिहितं विभीषणोनसंगमंजगामेत्यतत्वः तस्मात् हृद्वामिति स्फो के महाराजेन विहापितं विभीष

२२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

यस्मात्तस्मात्त्वमेतेन वित्ताद्याम मप्यस्माकं त्वं सदृक्षि कीर्त्तिर्नाशितो ऽप्यस्माभिर्येन त्वया मपि तम सहते सहास्माभिरस्तु
तो भवतु अस्मान्स्माभिः विरहितस्त्वं न भवेद् इत्याभिः फलमवाप्य दास्यं करोति इति प्रसन्नो भव अयमतीतकाले निरुद्ध
मतिर्दानी पात्रार्पितभो ऽनिरुद्ध करद्बलिक नृपतिर्नव लो शापगमाय एनं यथा एककोटिकत्वेन अस्मान्त
र्वानप्येककोटिकत्वेन शापाणां कुरुष्व स्वे क व वन नस्य बहुवचनमप्यवनाय पीविभीषणः त्वमप्यस्माभयप्रदानं कुरु
वति अथैतर्वचणा रीनां अपि मयो माद्कतेनर्यपार्थितम वान्त्वमेव शरीर व विभीषणास्तु धर्मात्मानन्तु राक्षसश्चेष्टितं इति
धार्मिकत्वेन प्रसिद्धः महाप्राज्ञः स्वस्य धर्मनिष्ठानपगमाय पलम्बरप्रश्नान्वितः यद्रामीतां चरामायनिवेद्य देवी वर्मयि।
राजन्निह वीनशोकादिति राघव मन्यापि परमर्षिर्मापदेशार्ह प्रकृतज्ञानवान् अथवा कैंकर्यरूपपरमपुरुषार्थलक्ष्मेस
कृत्कर्तव्यं सा धो पापेन वशीकृतौ रामो विग्रहवान्धर्म इत्यभिहितो भगवान्रामः क्षिप्रो पापद्वितिवमरावहास्यानिवार
कवानरामाममस्माकं नैकरस्यं नीतार्ह विष्मानुद्पापसमाधानं करिष्यतीति निश्चयार्हम्वाविभ्यास्मरूपज्ञानवासुशी
वः शं कितम्भासीत्नित्येवीर्यमायघवइतिस्याभिगतनिदानापिवासोवा अग्रप्याधिलांत रंगो ऽस्मिवापमपिस्त्रितिनरांशके तेप
दिद्वशश्रीवेणोज्वलितं केलासे वालिनातुलितं दुदुभिस्ववलं प्रचालयित्वा दर्शनीयेसप्तलवतुस्वयित्वेचाप्युपेतुनःका
शिराजप्रभृतिप्रसिद्धराजकुमारलम्पतत्साविललामं कानने प्रवेशकास्यापरमकारुणिकप्रसादेन प्राप्तवानुहवा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्री म. २२ हृद्‌रामदृशिं तैर्जन्तुसमर्थज्ञानवान्भूमिं सर्वमेलोकयन्नशरणपरस्परगुर्वेरापस्य श्चारणागतवात्सल्यं पुरस्सरमहाराजादी
नां पुरस्कृरणालाभं च दृष्ट्वा दुःखाकुलितिमावणादिरहोरक्षणार्थं हितोपदेशमानसेन कुर्वन्नग्रहमे ताव तं कालं वि
ल२ लं वितवानस्मीति ओउपावेनास्मः प्रपद्य परं वंगुह्यतलगुडशिलादिवानरावस्थाद्भुतनिनभयान्वितः इदानीं प्रसुगच्छत
स्नात्वा नराधिपतीन्सुकविमये समन्वनानाति वाहिका नित्यपल्लं दुर्गतिस्थिता वस्थान् प्रपन्नशरण्यएव तितनदिमदेह
वे मवमे वं विधमालेख्वलितिवीसमाख्या इतिस्था रूपस्तनुजादीन् मन्कान्ग्रे मोमगृहीतहस्तेसांजलिपुटं प्रस्तुस्यानौ ।
२३ लेकुसंकुलातरंगे वनिरपुंगवेसं कीर्णेतरास्याने प्रणाममेकं तुस्थलान्वेषणं कुर्वन्निति वास्यान्नग्रसमग्लोकस्यसन्नतइ ।
ति वाक्यार्थीः समासः खातपाते सुतैरेणवान्वेषोस्तु रक्षाम्पाताव निरहोमनेतेनवरेस्मरस्वयोषणलपारतेसवतयास्ताव ।
गतमृतेरपथकम्मतोपायफलेश्चतुर्भिराज्ञसौसेहउदेशपमतपादाञ्जपपंतगतिकर्तुविलंवमसहन्निवहर्षभरपारवश्य
पातितस्तन्यश्रीपादौ भुजाभ्यामुसत्तिकृतसंवधेमतलेपपातपर्वराक्षसास्थानेनिपत्यकृतरजोमल्लापणामायश्रमानवकर
स्पर्शविदसंतशोधकेसन्निधिस्थलेनिपत्यपादाजस्पर्शयोग्यतामायायपश्चादुत्थितश्रागस्यपादाजयोरर्पितशिराःपततिस्मेति राम
वदतिसनुरामस्यधर्मात्मानिपपातविभीषणः पादयोःशरणान्वेषीगतनभीस्समुपाद्दंसेरितिसतुलीलाविभूतिमंडलेकेषांचितस्वरूपं २२
स्वरूपं वपवपत्तिमागांतुकदेहसंवधिजनसंगममपास्यसंसारसमुद्रमुत्तीर्यविभुपरंप्राप्तानोग्राविर्भूतया आधृतिरिवविभीषणाव

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

णास्य मनोरथसिद्धिमानुषंगिकफलं कुर्वन्नूरघूद्वहो विभीषणेन संगमं प्रधानतमस्तत्रामसमवायश्च श्रुतमस्तत्प्रतिबंधकाभावेन
रूपश्चासेरविलंबः खलु अपरं रघुवरस्य तत्रातिशयोक्तिश्च कामो वा यतन्निराजेन यथा पुरंदरः स्वस्मात्सर्वप्रकारैरधिज्येष्ठेन यत
न्निराजेन सख्यमिदं कृतवति तदा तस्यैवार्थसिद्धिवद्रघुवरः शरणागतत्वाभं तस्यापन्नः सिद्धमतलाभस्यत्वाभमश्चैतेति तानसर्वं शार।
णपशारणागतसंगमत्वाभोनाम नवमोऽधिकारः एवमनन्यानिवार्यैकशक्तिविशेषेण यथा प्रभावं शरणागतानामभिलषितफलसिद्धि
प्रकारमुक्त्वाऽनंतरं प्राप्तिप्रकारं विरूपकं तेन राघवेणाभयप्रदत्ते सन्नतो सौ दशाननानुजः विभीषणो लोमहर्षणो भूमिं समवलोकयन्निति
राघवेणाधिकेनाभयप्रदानेकर्तव्यत्वेन सन्निधिं संपदनश्चास्याश्चने न सेवता परघुकुलेव वतीर्थं लब्धसौलभ्यातिशयः दत्तम।
स्याभयं मयेति स्वसत्यपयपक्षितपाश्चात्येपनं हरिश्चन्द्रपुत्रकं वा न महाराजे पुरस्कृते सौ प्यस्माभिस्तु स्यो भवत्विति विज्ञापितस्त्वरव ५७
मंगदादिष्वप्यनुमतेषु मत्सु वास्यानपुरः परिसरेति एतौ विभीषणस्य कृपयानीतैः सौसुमुत्कनंतरं रघुकुलोद्वहोक्तं अभय।
प्रदानमिदं मीसिमरीकृतमिति विज्ञापना पात्राभयप्रदानोक्तिः मन्नतः सम्पूर्वतः पदाशरणागतस्य संस्थानेवेभवेनसौलभ्येन तदातिकिः
केषांचिदनमः सर्वैश्वर्यसम्पन्नरराजापुण्यमपदवीप्राप्तामीतित्वानयनोक्तेः प्राक्तद्युराङ्घ्रितोपचारं कृत्वानराद्वशाननानुजः ननमेयमि
तिस्यातमास्ति लतासहसापूषितकुक्षिप्रविष्टमवरप्रभावित्वात्सिद्धप्राप्तविषयः प्राणामप्रकर्षोपयेकस्मिन्नुरदेवसन्नपि विभीषणस्तु
धर्मत्मानतुमांसमत्वेऽपिनदृतिकुंभकर्णादिभ्योजातं सं तत्त्वेन लक्ष्यनामामहात्मानः स्वेन दृष्टांविलंबितं वितन्वन् रघूद्वहेन सहहृतमति

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्री.भ. भवतिमहाराज इत्तगुरुतरवराधिकत्वात्स्वपमेवोक्तवान् विभीषणः अस्मिन्नरघुपरिवृढेन सहरहसि सत्वायं वक्तुमुपक्रांतेस्मतिरावणस्मार्ग
२५ नुसारिणां रक्षसां हृदयानि परितेपुः तस्माभयेराणवेणा दत्तेस्मति नयंतच्छिरोधिराह्नसह दपेनिस निवासमकरोक्षमपुत्रं च पुत्रं च अस्यधर्मवि
शेषस्थितिप्रकारः फलं दत्वास्वपंमपिनहस्तन्लामघेपशंसिनामपिरत्नरांकुर्वनं जानुरीपवहस्तुलावस्थान्वितः यदाक्ततत्ता तारूपस्थिरतंधर्म। २३
स्थितिप्रकारस्तेन पुत्रं च पुत्रं च स्वकृतनतापाः परिषद्वैभवस्यच सहशं रघुनाथसन्निधौ विज्ञापितं स्तुजानक्यादाना विद्यमानत्वेपिप्रीत्रप्रीतिकरं सांप्रतं सं
प्रहर्षशांइतः पुरंफलांतरानपेक्षत्वेन मनःप्रीतिरनापासेसुत्तप्रकारेणा इदानीं तत्तानुभवसारस्थातिवेदितं अथ श्लोकद्वयेन पूर्वोत्तरखंडार्थः प्रकाश्यते अनु
२४ ज्ञोपावणास्याहं सर्वस्वास्यनिरासकेन स्वामापरूपकर्मणालोकत्रयमाक्रोशयतः तस्यपश्चात्बुसमत्वहेतोः तद्वावासदोषदूषिताकुद्वेनिर्गतः तेन चास्यव
मानितः स्वशेषदोषानन्वेषिणः सात्विकजनाः दोषामरीष्यावमानं कुर्युश्चेदसावेकांतिशयुः स्यात्सनास्तिपात्रापात्रविवेकमहममकुर्वन्तिमस्योपदिश
न्तदानीं पापनिरतान्भसरेणारावणोनभक्तैः परिभवं ज्ञापितः तज्ञोघनर्ह्यागतोस्मि भवंतं सर्वभूतानां शरण्यं शरणांगतः भवान्नस्मनोलोक्तिविशेषाशेषतो।
कशरणपत्वेन रावणाद्व्याप्तिनिराघस्यममाप्याधिगम्यइतिपितामएव प्रसादमूलविवेकज्ञाननिवेदितपदवीमनुसत्यशरणपगुणागणप्रर्तिपुत्तं
त्वां शरणांगतोस्मि सत्कदेवेति शरणागतिं कृत्वा दत्तमस्याभयं मयेति फलं [illegible] आह इदानीं पुनः अपत्तिं नासौ करोति इमं स्वनिकर्षमनुसंधाय स्वस्यापि राम
रघुनाथको रक्षको वभूवेति कृतनतस्य तु प्रशंसन प्राक्‌राज्यकांक्षी वराहतसह स्तुस्थितं स्वापपशोनिरस्य तदुत्तरखंडोक्तप्रकारेण स्वानन्यप्रयोजनतांद। २५
र्शयति परित्यक्तामपालेकास्वकुलक्रमादागतराजधाम्यपिहरिवासवाल्हीकदेशाः सत्वनिष्ठैरिव परित्यक्तान सुरानुवंधान् सर्वाणिवस्तन्यपिनमेरोचे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

२८

स्याविलक्षणास्तेरामस्यविभीषणंतस्यंवद्गुरुस्वपरिभवोत्थंपरितापमशेषमपनेत्रीत्तरंगितरमणीपतारक्षारपल्लव्यमरंतेकंमाणिमयतराकस्त्री
रेवमास्तेधर्मात्मापुरातनवहुविधधर्मविलक्षणाशरणागतिधर्मोविश्रुत्वानिवस्थितःपादयोश्शरणान्वेषीश्रीपादाब्जयोःस्वस्यप्रवेशायस्य।
लमीहतेस्मपादयोर्निपपातेतिवान्वयःइदंश्रीवैकुंठनाथस्यपादांबुजेमुक्तात्माप्राप्तो तीत्यर्थस्यनिदर्शनंइत्यमेकस्यशरणागतस्यभगवस्ता।
दाजप्राप्तिसमयेपतत्संबंधिनामपितदालीयभरसमर्पणसंगित्वेनप्रपन्नगुपापानुष्ठानं विनापकृपरीत्तामनपेक्ष्यराजसेवकादीनामि वपुरुषा
र्थलाभस्तुल्यइतिपशुर्मनुष्यःपक्षीवायेचवैष्णवसंश्रयाःतेनैवतेप्रयास्यंतितद्विष्णोःपरमंपदमितिएवमादिशास्त्रोक्तार्थंवाल्मीकिर्दर्शयति
चतुर्भिस्सहयातस्सेरितिएवमनुवंधियुक्तस्यविभीषणस्यरघुवरचरणांबुजप्राप्तिप्रकारमुक्त्वामुक्तात्मश्रीवैकुंठनाथयोरिवविभीषणरघुव
हयोरुक्तितसत्त्वायविशेषमुखेनप्राप्तिरस्यपरीवाहंचोपाहरतिश्रब्रवीच्चतदावाक्यंरामंतत्रविभीषणःधर्मयुक्तंचसांप्रतंसंप्रहर्षयन्निरनुजो। युक्तं च
रावणस्याहंतेनचास्म्यवमानितःभवंतंसर्वभूतानांशरण्यंशरणंगतःपरित्यक्तामयालंकामित्राणिचधनानिचभवद्गतंमेराज्यंचजीवितंचसुखानिवे
तस्यतद्वचनंश्रुत्वारामोवचनमब्रवीद्वचसासांत्वयित्वैनंलोचनाभ्यांपिबन्निवआख्याहिममतत्वेनराक्षसानांबलाबलंएवमुक्तंरघुपतेस्सरणांजपोरा
लीयभरसमर्पणेनतच्चित्तपरदर्पणाभितिमनस्थितायाःप्रयोजनंलब्धवान्पादयोर्निपत्यशिरसःफलंप्राप्तवान्संप्रतिवागिंद्रियंकृतार्थयिष्यन्रघु
वरायविज्ञापनंचकृतवान्असंतुष्टांतस्यस्वामिनःमाननीयतमत्वज्ञापनायदृशमात्मनमभ्यासइतिनीतिशास्त्रोक्तमंग्यारघुपतिर्निर्दिष्टेसोमित्रिमहारा
ग८ जानदृष्टेस्यश्रीपादाब्जपार्श्वेतदारामस्यकुशलप्रश्नकरणात् समयेरामंप्राङ्निवेदयतेमहाराजादीन्पुरस्कृत्यविज्ञापनंकृतवान्इदानीमस्मामिस्तुलो

धि

25

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham